

Ігор Гургула

ДЕНЬ НАД НІЧЧЮ

ЗМІСТ

ЛЮБИЙ ЧИТАЧУ!	2
РОЗДІЛ ПЕРШИЙ: «ТИ – ХРИСТΙΑНКА»	2
РОЗДІЛ ДРУГИЙ: «ТВОЄ МІСЦЕ ТУТ»	20
РОЗДІЛ ТРЕТІЙ: ЮДОЛЬ, УСИПАНА ТЕРНЯМ	36

Любий Читачу!

Чи підносило Тобі життя чашу гірких випробувань? Чи доводилось у тяжких обставинах приймати єдино правильне рішення? І як після того складалось життя?

Не задля вихваляння чи прославляння, не задля прикладу і навіть не задля наслідування розповідаємо у цій книзі про життя однієї людини, яке, на наш розсуд, вартує такої оповіді.

Так склалося... Людина, поставлена на маргінесі, мусила вивірювати власну сутність, і у вільному своєму виборі кинути якір свого серця саме там, де їй велено. Людина прислухалась до голосу, який повеліває, спромоглася вирізнити світло від темряви, знайшла сили ступити з ночі у день.

Наша розповідь про життя сестри Марії, котра через страждання лиховісного 20-го сторіччя пронесла Велику Любов Людяности, загартувавши її у болях розлук та втрат, вимочивши у мутних водах нестатків, негараздів та переслідувань, здійнявши вітрила душевної радості над буднями, марнославством і суєтністю. І все задля того, щоб у страченому власному житті... спасти своє життя, бо «хто своє життя погубить ради мене, той його знайде» (Мт. 16, 26).

Осягнувши, що «людина схожа на подих, дні її, мов ота минуща тінь», сестра Марія випрохала у Бога прихисту Неба. І Господь зберіг її, провівши через пекельні випробування. Кажуть, «Господь береже усіх, які його люблять» (Пс. 145, 20).

Власне, про це наша повість...

Розділ перший:

«ТИ – ХРИСТИЯНКА»

– Фаїно-о-о! Фаню! Фанко!

До львівського потяга залишалось обмаль часу. Де те дівчисько вештається? О, вей мір! Пішла би сама до міста і привела хоч за коси, та не випадає поважній жидівці нипати містом, наче останній шинкарці наздоганяти втікаючого пияка, аби заплатив за випивку. О, вже та дівка! Має одну, бо решта – хлопці, а дивіться, скільки то з нею клопоту! Чи не досить того, що все в'яжеться в забавках з тими русинськими дітлахами, вже й пісні зачала їхні співати, а вже нова напасть. Ото тиждень тому поверталась з ринку Голда Хакс, файного півника торгувала, цімес, а не півень, тільки не до півня мова у Голди Хакс. Як зобачила її, Мальвіну, у саду, то відразу у рейвах:

– А ходіть, Мальвіно, бо маю вам щось сказати!

Серце забилося у недоброму передчутті. Голда Хакс просто так не розпочне розмови. Нігди та багатирка не опуститься до бесіди, хай і з однокревною та одновірною, але де то Ляхерам до Хаксів! О, то перші багатирі у їхніх Перемишлянах! І кожен жид мусить про

те добре тямити. Як не може всечестивий гебрей розпочинати поважної справи – чи то гешефт, чи то випікання маці перед рош га шана, чи ще щось там без благословіння равина, так не може містечковий юдей обійти увагою і належним пошанівком того брата по крові та вірі, що стоїть вище маєтками і сидить у синагозі кожного шабата ближче від усіх до того місця, де читається Тора. А вже коли вести мову про те, хто такі Хакси, і хто такі Ляхери, то між ними рів такий глибокий, як ото у Львові довкола оборонного муру. Бо хто такий Гавриїл Ляхер? Дрібний гендляр, що вибивається зі злиднів, як фіра з болота: дишло витягне – задні колеса застрягнуть, колеса на сухому – дишло у багні. І так воно тягнеться безкінечно, як ото виливається мед з миски – густо, довго і сумно. Хакси, усім то видно та знано – багатії, бо мають добрий зиск з пилорами, склепів і різного дрібного гешефту. То такі жиди, що не кожен годен до них досягнути, не з кожним вони вступають до розмови, не кожному віддадуть честь поклону. Знає про те і Мальвіна Ляхер. Тому і дивується, що жінка шанованого в Перемишлянах мануфактурника Шимона Хакса, отого, що тримає всі кращі крамниці на ринковій площі і в ліпших місцях, ген по селах від Бібрки до Підгайців, з якоїсь okazji надумала мати щось до бесіди з простою і бідною жидівкою. Не може дружина такого чоловіка зачіпати до пустої бесіди. Мусить бути дуже поважна на те причина. Йшла Мальвіна Ляхер до паркана, що відгороджував їхнє обійстя від вулиці, поспішала, бо не може вичікувати така, як Голда Хакс, а серце у грудях тривожно калатало. Що трапилося? Що таке важливе має для неї ця багатирка?

Голда випуклими круглими очима свердлила Мальвіну. Могла з нею не дуже церемонитись, бо хоч маються обидві жидівками, але де тим Ляхерам до них – Хаксів. Що той Гаврило має? Живе з дрібного ремесла, а хіба то добрий гешефт? Діти он обсіли, ще хлопці якось дадуть собі раду, файні бохери повиростали! А як бути з Фанкою? Їй би до Львова після гімназії, в консерваторію, бо чутки ходять про небувалі здібності. На все гроші треба. І її Шимко може би підсобив. Чом би й ні? Однієї віри, одного племені і одного Мойсеевого закону тримаються. Мусять якось вирятуватись. Тільки та Фанка... О, про неї має що казати Мальвіні. З тим і спинилась біля хвіртки панства Ляхерів.

Таки передчуваючи щось недобре, поволі кваплячись наближалася Мальвіна до огорожі, над якою нависла важка тінь Голди Хакс. З плетеного лозою кошика, що наче прикипів до пишного клубу Голди, визирав окастий перестрашений півень. Пані Ляхер кинула поглядом на принішклого птаха, за тим – на Голду. Миттєво її вразила схожість між тим півнем та Голдою Хакс. Прости, Всевишній, що допустила таке порівняння! Бо чи можна на один рівень ставити дурного когута з людиною? Але очі! Круглі, випуклі і недобрі. Від спостереженого всміхнулася сама до себе, а та посмішка лишень роз'ятрила злостивість жінки з кошиком у руках.

– А, Мальвіно, що маю вам сказати! – після привітань та звичних розпитувань про здоров'я розпочала Голда. – Слухайте, навіть не знаю, як маю почати. То таке... Ваша Фаня...

Кров вдарила в обличчя. Зробилося млосно. Що Фаня? Що знову витворила її дитина? Невже ходила на гаївки? Вона ж категорично заборонила. Чи щось ще гірше? Що Фаня?

– Ваша дівка зв'язалася з хлопцем не нашої віри. Та ще й русином. Кажуть, то такий гайдамака, борони Боже! За ним тюрма плаче. Він народ підбурює, все тим українцям бачиться своя держава. А поляки, ви ж знаєте, як на те дивляться? Буде рейвах! І знов на

наші бідні жидівські голови. Прошу вас, Мальвіно, якось зарадьте тому. Біда буде, кажу вам!

Сказала своє – і пішла гордовито та пихато. Ще довго виднілись дві голови над прифосними лопухами. Про щось своє думала Голда Хакс, а їй вторував воркотливою пташиною мовою гривастий півень.

– Катерино! – гукнула домашню помічницю.

На порозі хати виросла зодягнута в українське вбрання молодиця, літ тридцяти від роду. Ось уже п'ятий рік допомагає на господарстві Ляхерам ця зграбна і тямуща жіночка. Якось сама і напросилась, бо не мала праці ніде, а в рідне село, що під Тернополем, не рада була вертатись, ніхто її там особливо не очікував. Злидні доїдали чисельну родину, а клаптик землі у кілька моргів вже ніяк неможливо було поділити поміж стількох дітей.

– Прошу піти до міста і відшукати Фаю, та сказати, щоб прискіпилась, бо вже скоро до потяга, а дитина ще не пообідала. Може, вона у «Просвіті», а чи в «Соколах», чи де ще там. Боже, Боже...

Катерина рвучко крутнулась на місці і притьмом кинулась виконувати доручення пані Мальвіни. Вона знає, де розшукати Фаїну. Вона то швидко владнає, нехай пані не нервуються і не дуже тим переймаються.

Взявши до рук книгу, мережену старовинними письменами, мати спробувала заглибитися у зміст написаного. Не читалось. Після кількох рядків відклала книгу, втупилась поглядом у вікно. Наче скам'яніла, вичікувала на повернення Катерини, а з нею і Фаїни. Що коїться з її дитиною? Якась вона не така, не жидівка наче, не тягнеться до свого, а все норовить увірвати від чужинецького світу. Не на добро все те. Згадалась ота історія з медаликом Матері Божої. Прислав той дарунок аж з Познання богослов Ратайчак. Він часто навідується до Перемишлян, бо має тут рідного брата, дружина якого, Еля, добре знається з Фаїною. Вона й запросила її в гості, бо прибув перед свяченнями Ратайчак. Запрошення отримали також українка Марійка Бойчук та полька Маня Колодій. Гарною вийшла зустріч. Гуртом ходили прохід далеко за місто, де під щедрим сонцем наливаються зерна пшениці, де всміхаються днині волошки та мак. «Яке то все гарне, як прекрасно! Моя душа полинула б, сама не знаю куди!» – вирвалось з грудей Фаїни. Хто звернув на то увагу? Тільки богослов Ратайчак вивідчо примружив око. А згодом прилетіла у Перемишляни поштівка. Обминула Марійку та Маню, і прямісінько до неї, до Фаїни Ляхер. Найсердечніші побажання висловлював «пришлій неффітці» новоявлений богослов з Познання. На додачу – медалик Матері Божої. Схопила, притулила до грудей святий образочок. Мати побачила і порадила:

– Віддай Катерині.

– Ні, мамо, хай буде у мене, – ще міцніше обійняла п'ястуком дорогий образ. Наче здогадувалась, ніби відчувала, хто допомагатиме їй у тяжких випробуваннях, що лантухом долі ляжуть на її тендітні дівочі плечі.

Проте медальйон – то ще нічого. З тим ладна змиритися навіть вона – Мальвіна Ляхер, для якої життя згідно Мойсеєвого закону є сенсом всього існування. Бо що медалик? Чи не була Матір Ісуса жидівкою? Отож, з тим ще можна якось погодитись. Але що там наплела Голда Хакс? Що то за парубійко з'явився на життєвому путівці її Фаїнки? Треба

все вивідати і давати лад. Ой, треба з дочкою перебалакати. Чує материнське серце, що треба.

Катерина знала, де має розшукати Фаїну. День добігає зеніту, скоро у церкві закінчиться Служба Божа, а о такій недільній порі Катерина вже не раз помічала пануньцю на подвір'ї храму. Що вона там робить – хто його зна? Чи їй, Катерині, то цікаво? Певно, на когось з гімназійних товаришок очікує. Але, що юнка саме біля церкви – Катерина того певна.

* * *

З самого ранку Фаїна поза рідною домівкою. Мала деякі нагальні справи у гімназійних товаришок, мусила віддати позичені книжки, дістати нові, аби гідно підготуватися до матури. Навчання у приватній польській гімназії (іншої в містечку не було) давалося Фаїні Ляхер досить легко. Оте гімназійне буття нагадувало їй човник, що заввиграшки ковзає спокійним морем у промінні усміхненого сонця. Професори її хвалили за живий та гострий розум, зачисляли до кращих учнів. Але вона добре знала, що не таке вже й глибоке її пізнання науки. Швидше, їй просто таланило. Мала щастя вивертитися за найскрутніших обставин. Коли не довчила як слід заданого завдання, на виручку приходили вроджені кмітливість, дотепність і вміння дуже швидко прораховувати ситуацію. Вже така вдалася: весела, компанійська і непосидюча. Скрізь бажана і приємна у будь-якому товаристві. А найперше – серед українців. Змалку серед тих дітей. Навчилася добре їхньої мови, а найдужче – пісні. Не цуралась бувати і в християнських хатах. А там на стінах – ікони. Ісус Христос, Пречиста Діва Марія. Зупинялося дівчисько, стишувалось, робився якимсь особливим погляд.

– Чому в нас нема образів, як в сусідів?

Мати гнівалася не на жарт. Як могла, пояснювала різницю: їхній, юдейський, Бог – єдиний і правдивий. «А хіба християнський не правдивий?» Що мала відповісти? Підросте – сама збагне.

Неподалік будинку «Просвіти» зустріла Фаїна Ярославу Луцишин і неймовірно зраділа тій зустрічі. Зі Славкою вони близькі приятельки. Тато подружки, отець Луцишин, – декан, парох у селі Осталовичі. Мине кілька років, і Фаїна буде дружкою Ярославі, триматиме в церкві шлюбну корону.

– Ти куди вирядилась? – весело спитала у Слави.

– До церкви, на Службу Божу.

– А-а-а... – розтягнула зі смутком.

– Ходімо зі мною, – наполягала панна Луцишин.

– Куди з тобою?

– Та до храму.

– Ти що, робиш наді мною глум?

– О, вже й образилась. Ходімо, трохи мене проведеш.

Звернувши на бічну вуличку, проминувши кілька крамничок, обігнувши огорожі, за якими притаїлись добротні особняки тутешньої знаті, отих Аккерманів, Мейманів, Хаксів, Мелів, Ковальчиків, що володіли усім добром в Перемишлянах та накидували в усіх суспільних, громадських і політичних справах свою волю, юнки вибрались вузьким

путівцем вгору. Ще два квартали двоповерхових сірих будиночків – і вже храм української католицької церкви. З провулка визирнув ріг синагоги. Спинились на ньому поглядами водночас.

– Ти, Фаю, як? – поцікавилась Ярослава. – Відвідуєш синагогу?

Не знайшлася з відповіддю. Що мала казати? Так, бо то її обов'язок. Але добре Слава знає, як тягнеться її серце до чогось іншого. Чи не Славці Луцишин довірилася, який дивний жаль відчуває, що не вільно їй молитися в гімназії разом з усіма «Отче наш» і «Богородице Діво», що не має права вітатись словами «Слава Ісусу Христу».

«Дивна та Фанка, – не раз думала собі Ярослава. – Дивна в усьому». Пригадалось, як реагує вона на амурні дівочі розмови. Вже в старших класах гімназії дівчата вимріявали собі пару. У тісному колі найвідданіших товаришок кожна ділилася, якого хлопця собі вимріяла. А коли доходила черга до Фаїни, та щиро зізнавалася, що земна любов, нехай гарна і чиста, не принесе їй бажаного щастя. Так чомусь думає. Та любов не заспокоїть її серця. Того Фанка певна. Серце її підсвідомо тужить за чимсь вищим, шукає чогось такого, чого не вміє вона ні пояснити словами, ні промовити серцем. То щось таке... Таке... Щось ідеальне, неземне.

Дівчата слухали, затаївши подих. Крадькома перезирались і мовчали. Ні, таки дивна та Фаїна Ляхер.

Біля воріт храму подруги розпрощались.

– Може, після Літургії ще побачимось, підемо разом на прохід, – запропонувала Слава.

– Нині не можу, їду до Львова, мушу брати уроки, аби підготуватись до консерваторії.

– Ну, то певна річ, – з жалем промовила подруга. – Таки надумалась. Хочеш до консерваторії?

– А куди ще маю йти? Правда, там платити треба. Не знаю, як буде. Та якось Бог дасть. Маю на літо зарібок – отець Лабай з Ладанців запрошує на канікулах займатись його донькою. Буду вчити її гри на фортепіано і готувати до гімназії. Ще хотів дітич з Яблонова, Луцький, аби зайнялась і його дитиною. То вже якийсь гріш.

– О, ти, Фанко, не пропадеш. Даси собі раду! Будеш репетитором, як колись Іван Франко.

Подруги попрощались і домовилися про зустріч, як тільки Фаїна вернеться зі Львова.

Враз з розчохнутих навстіж дверей храму вдарили голоси хору. Розпочиналась Служба Божа, містичне дійство, таїнство посвяти Богові, Святій Трійці і Пречистій Діві Марії... Щось сколихнулось у душі Фаїни. Стояла, наче скам'яніла, слухала величаві слова, ловила голоси співу, серцем вторувала за закликом священика: «Будьмо уважні!»

Таке коїться з нею не вперше. Траплялось, простоювала під мурами церкви, аж поки не проказували «За всіх молитися», що мало означати кінець богослуження. А скільки разів у прикроцах і у великих radoшах вона серцем промовляла: «Матінко!» У такий спосіб зверталась подумки до Диви Марії. «Матінко», по-іншому начебто не мала права. Вона ж бо іншої віри, вона жидівка. Стривайте, а якого роду-племені Матір Божа? Але хіба то може вмітитись у гарненькій поетичній голівці юної Фані Ляхер? Чи має вона задумуватись над тим, що підвладне мудрецам її народу? Бо таки мудрий її народ, богообраний і наділений багатьма таланами. Але чому так багато серед юдеїв ницости, користолюбства, отого повзання по землі задля матеріальних благ? Чи до того закликає

Святе Письмо? Чи не бачимо осуду за впертість і поклоніння мамоні у творіннях юдейських пророків? Ой, що це з тобою, Фаїно?!

– Пані! ...Кахи-кахи...

Катерина стиха термосила за плече:

– Прошу пані додому, бо матір сердяться.

Голос Катерини привів до тями, змусив спуститись на грішну землю.

– Пані спізнюються на потяг, і матір дуже в нервах.

– Вже йду. Ходімо, Катерино.

Вони поспішали, бо часу до відбуття поїзду залишалось таки обмаль.

«От, хоч би й та Катерина, – думала собі Фаїна. – Добра, проста душа.

Неосвічена, обмежена, простакувата аж до наївності. Але скільки світлої радості вміщується в цьому нехитрому серці. Наші вічно щось викручують, вічно у тих гешефтах, луплять з людей три шкури, а потім ще й лементують та нарікають, що їх не люблять. За що любити?»

Мати зустріла докорами. Вона любить порядок і в усьому ясність. Невблаганно наближалась мить, коли треба хапатися за валізу і мчати на станцію. Тому Фаїна крутилася по кімнаті, як муха, пакувала речі і встигала ще щось перехопити зі столу. А матуся тим часом випитувала. Вона таки любить ясність. В усьому. Не криючись, розповіла про відвідини Голди Хакс. Зверхність тієї багачки не мала меж, але, схоже, то не безпричинно. Що за парубок? Якийсь гайдамака! Боже, їм тільки того бракувало!

– То, що за парубок?

Доня, посилаючись на поспіх, не відкрилась матері.

Бігла на залізничну станцію, а в голові тьохкало: «Вона про все довідалася. Усе знає! Матуся дізналась про Влодка. Що тепер буде? Як відреагує тато? Що вийде з їхньої дружби? Яке майбутнє приготоване для їхнього кохання?»

Вагонні колеса відстукували в такт її серцю. Серце тривожно билось в грудях. Серце шукало відповіді. Серце запитувало, як їй бути? Колеса байдуже собі постукували на стиках рейок. Колесам то ні до чого. Вони металеві і не знають, що таке біль людського серця. Колеса не знали відповіді...

Зорі над їхнім містечком – рукою подати. Тиша влягається попід огорожі та паркани, темінь ховає бруд немощених вуличок, тінь крадеться від долини, де жебонить журливу пісеньку мілководна Гнила Липа. Оббігаючи винокурню, цегельно-черепичний заводик та лісопильню, тінь широким рукавом огортає старі одноповерхові будиночки, прихоплюючи до свого широчезного лантуха церкву, костел, синагогу, корчму, дрібні крамнички з поліційним відділком купно.

Місяць на небі провадить боротьбу з темінню, а зорі лишень спостерігають, їм нема діла до того, що коїться на грішній землі. Зорі впиваються власною величчю та загадковістю. Перемишляни, майже не освітлені вуличними ліхтарями, оте провінційне галицьке містечко, де тулиться п'ять сотень будиночків, зорі собі особливо вподобали. Їм тут простір і жодної конкуренції. Ліхтарі бо для Перемишлян – нечувана розкіш і небачена диковинка.

Кожна пара людських очей, що притаїлась десь під не дуже щільними стріхами, тієї задушливої літньої ночі вивідчо свердлить Божі небеса. Що там? Хто попідвішував оті мерехтливі скельця у небесній тверді? І що таке Місяць? Що на ньому? Кажуть, брат брата на вила взяв! Он, воно і видно, наче й справді чоловік один стоїть, здійняв руки, а там – ще хтось. Дива твої, Господи! Чи не Каїн ото розпинає свого брата Авеля? Чи то не символ вічного потурання злу, уособлення людської агресивності? За довгу історію людства тільки й чути про війни, насилля, кров та загребущість. Множиться, повзе чорною тінню планетою Гріх. Ось і знову запахло війною.

Спинається на ноги коричнева чума, а їй назустріч зі сходу суне чума червона. Поміж тим, поляки ніяк не можуть дійти згоди з українцями. Кипить, піниться галицький казан. Вже крайня позначка, ще ось-ось... Зірве покришку, вилетиться окріп ненависті, заюшиться багрянцем, і стане кров людська неначе водиця... І у тих взаємопоборних лещатах знову опиняться євреї зі своїми крамницями, банками та прихованим добром. Знову будуть шукати винуватців, а крайніми виявляться сини Ізраїля. Вже так було не раз. Чи то така гірка доля юдейська? О, вей! Вдивляється 4 962 пар людських очей (саме стільки мешканців у Перемишлянах) у нічне небо, що розкинуло своє шатро, шите з чорної верети, над містечком. У поглядах тих очей сіється тривога...

А під зорями так гарно гуляється. Особливо, коли ти молодий і вдатний спіймати мерехтливу крихітку, які щедро гублять на землю небесні пустунки. Та милуватися небом зручніше за містом. За Перемишлянами, у західному керунку, зводяться суцільним пасмом горби – високі і навіть дещо грізні. Вони затуляють обрій, і для містечка сонечко завжди заочується трохи раніше, аніж де-інде. Якщо хочеться помилуватись довше сонечком, провести його на нічний спочинок, вдихнути на повні груди повітря, настоящего на травах, осягнути подивованим зором містерію надвечір'я – то лишень сюди, на узвишся, ще застигло могутніми океанськими хвилями. Тут до зір ближче, а дійсність здається такою далекою.

На горбах, помережаних хлібними нивками, гуляє перемишлянська юнь. Дуже часто, далеко за північ, гожої літньої пори довго не стихає сміх, губиться в поснулих житах неголосна пісня, ледь чути слова закоханих.

Їм прислуговують світлячки. Ті нічні мандрівники несуть у морок крихітні ліхтарики, прикріплені до тендітних тілець. Здається, то золота пилюка зірок, спита світлячками з росяних трав.

– Ходімо на горби... – Володимир Заплатинський помітно бентежиться.

Вони йшли курною перемишлянською вулицею у невеликому гурті товаришів і товаришок. Інакше Фаїна не погоджувалася. Досить з того, що вже все містечкове жидівство скося поглядає на ту дивну приязнь з іновірцем. Проте навіть не це є визначальним, чому вона не бажає гуляти з Влодком окремо від гурту. Не вселився у ній той потяг до хлопця, яким снять геть усі її подруги. Так, Заплатинський їй симпатизує, навіть дуже. Високий, стрункий, чорнявий, з гарними акуратними вусиками, він умів справляти добре враження. Та що з того? Бере він Фаю за руку, пригортає, іноді навіть цілує, але вона від того не відчуває жодної приємності. Аніжковісінкої!

– Ходімо на горби?

Рвучко зупинилась, втупилась великими світлими очима. Володимир знає, що то має означати.

– Ми не самі там будемо, – пояснив збентежено. – Туди усе наше товариство вирушає. Ходімо.

– Ні, – відрізала. – Трохи постоїмо у саду і досить. Маю бути о восьмій вдома.

Наче травневий сніг, грім серед ясного неба, увірвався у її світ отой син судового виконавця Заплатинський. Чи, може, коли вже говорити про несподіванки, то Влодко – радше джерело прохолодної води посеред пустелі. Воно подібне на міраж: дратує і манить водночас, вселяє тривогу і надію. Але це вона збагне через роки, коли над їхніми головами захурделить чорними пісками смерті. Ні, таки життєдайне джерело...

Заплатинський на рік старший. Отож, у гімназії навчався класом вище. Проте вони не зналися. Звичайно, вона бачила у гімназії отого хлопчиська. І що ж? Пхе, подумаєш – парубок! Хіба їй в голові хлопці?

Але ж частенько так трапляється: речі, на які ми не звертаємо уваги, згодом за певних обставин вивищуються, набувають небуденного значення, загороджують усе те, чим жилося раніше. Так і їхня дружба. Сусідами Ляхерів були панство Косовичі. Пан Косович працював ревізором кооперативів, пані Косовичева – домашня господиня, хоча й мала педагогічну освіту. Змалку Фаїна товаришувала з донькою Косовичів, Лідою. Так якось у неї виходило – завше посеред українців та поляків. Аж тут раз Ліда прибігає схвильована:

– Слухай, Фанко, маю до тебе справу. Мушу зустріти зі Львова Переявського. Але мені якось не зручно самій йти. Ходімо разом.

Переявський вивчав богослов'я і вважався людиною доброї репутації. Подруги поспішали його зустрічати, а він – не сам. Фаїна зиркнула і відразу згадала собі, що отой парубок, який прийшов з Переявським, – з її гімназії. Бачились чи не кожен день під час навчання. Тільки хто він? Не звертала раніше на нього жодної уваги.

Заплатинський, – відрекомендувався. Якусь мить повагавшись, змірявши поглядом Фаїну, додав: – Володимир.

Простягнув для привітання руку. Вона подала свою. Легкий потиск. Але що це? Дрижаки пробігли тілом Фаїни Ляхер, її наче вразило струмом. Вона звела очі вгору, їхні погляди зустрілись. У німуванні, безсловесною мовою було сказано все. Геть усе!

Історичний монітор відбивав тридцять третій рік двадцятого століття. І були вони молодими, сповненими надій, юначих поривів та воскреслих мрій на прихід часу справедливості і правди у їхньому згорьованому краї. Вони ще не знали, що день не скоро поборе ніч. Вони могли тільки здогадуватись, які чорні хмари клубляться на заході і сході, аби згодом погасити світло, затьмарити день, зійтися у двобої, сиплячи на голови безневинних людей смерть, голод, розлуку і смуток.

Почалися довгі дні їхніх зустрічей. Дні стали місяцями, тягнули за собою роки. Заплатинський полонив дівчину шляхетними манерами. Був пристойним, порядним, чудово співав тенором, грав на скрипці. Через роки, згадуючи друга юности, вона тільки й спроможеться сказати: «Душа в нього була надзвичайна». А хіба ще щось треба? Душа... Від неї усі пориви, вчинки, помисли і дії.

Їй було шістнадцять, коли вони познайомились. Через два роки Фаїна готувалася до здачі матури. Далі стелився шлях до Львова, до консерваторії. А далі... Що там далі? Знала лише одне: і нині, і завтра, і навіки – з ним, з Володимиром.

Симпатія виникла відразу. Через роки, а це десять літ, їхні взаємини переросли у міцне кохання. Траплялось, що бачилися рідко. А траплялось, що краще й не бачити... Тієї днини Фаїна поверталася зі станції. Відчувала втому, бо якраз витримала іспит у консерваторії. А ще тисли різні побутові негаразди, не забувала і про приватні уроки. Словом, дибала з львівського потягу не вельми бадьоро. Життя ще тільки розпочиналося, а вже стільки проблем приготували їй будні. Що ж, вона готова, аби тільки були засоби для існування, щоб чулись на силі та здоров'ї рідні, і щоб поряд був Володимир, її Влодко. Вже оминула будинок, де розквартирувався польський «Сокол», вигулькнула вуличка, де біліє стіна будинку «Просвіти». На згадку прийшли недавні безтурботні дні, розваги та бали. У приміщенні «Просвіти» завжди влаштовувались карнавали, які тривали аж до посту. Там гімназійна молодь організовувала тематичні вечори, присвячені визначним датам, чи особистостям. Там під звуки музики танцювали юнаки та дівчата, безжурно віддаючись веселошам, особливо не задумуючись, що буде завтра. Загалом перемішане громадянство Перемишлян (польсько-українські родини) не робило особливої різниці у тому, хто організовує вечір, в якому приміщенні та з якої нагоди. Інтелігенція збиралась до спілки, вшановуючи усі поважні дати обидвох народів. І серед них вона – жидівочка Фанка. Ой, що це з нею? Чи місце їй, правдивій юдейці, серед християн? Спершу потяг до заходів та різних розваг, організованих неюдеями і, звісно, не для юдеїв, пояснювала тим, що приходила задля Заплатинського та його друзів. Проте згодом збагнула: якась незрозуміла сила манить її до того люду. І вже йдеться не про Володимира. Мабуть, він лишень привід. Причина ж набагато глибша. Так, вона виросла серед цих людей, і їхні звичаї, мова, традиції їй до вподоби. Зрештою, у побуті, з батьками у хаті, на навчанні – скрізь вона послуговується лишень українською або польською мовою, бо ні ідишу, ні тим паче іврит у домівці Ляхерів не вживають. Вона, жидівка за походженням, не знає мови свого народу.

Залишається релігія. Вона мусить, як і батьки, дотримуватися Мойсеевого закону. Так встановлено спокін віків. Так має бути. І вона це знає. Тільки що це з нею відбувається, коли зачує звуки дзвонів, коли ясні хорали віддають небесну шану Всевишньому. Рука мимоволі тягнеться осінити себе хресним знаменням. Ой, стережися, Фанко! Біда буде. Вже й без того скося на тебе зиркають чи не всі юдеї містечка.

Снуючи мереживо не завжди веселих спогадів, проминала подвір'я «Просвіти»? Дуже поспішала додому, підганяли невідкладні справи. Та кутиком ока запримітила знайому постать. Влодко! Але хто це з ним? Що то за дівка, з якою її Влодко так весело щебече? Млість підступила до серця, завирувало усередині, у скронях загупало. З ким це він? Володимир стояв обернений до неї плечима. Не помітив. Цим і поспішила скористатись. Вже не йшла – бігла додому. І з порогу – кинулась на ліжку. Миттю подушка стала мокрою від дівочих сліз.

А під ранок – висока температура, слабкість і серцеві болі. Зробилось тяжко і чорно на душі у Фаїни. Її Влодко! Що то мало значити? Серед білої днини, у всіх на виду стоїть з якоюсь дівулею. Серце – гуп-гуп... у грудях, до голови лізе усіляке, і де вже там дослухатись до голосу розуму. Бо якщо розміркувати, то Заплатинський мав тисячу приводів для розмови зі сторонньою дівчиною. Так воно й було насправді. Згодом вона про все дізналася від самого Володимира. То була членкиня Пласту і СУН. Але що з

того? Серце... Йому не накажеш. Зрештою, «членкиня» – ще нічого не означає. Одне одному не заважає.

Відхорувавши, Фаїна збагнула, що Володимир Заплатинський – її єдине і сильне кохання. Хоча між ними ніколи не пробігало таке знане: «Я тебе кохаю». Ніколи не було близькості понад доторк рук. Але вона добре тямилася: то її одинока, перша і остання любов. І при тому вони зуміли ніколи не виказувати почуття одне до одного. Вважалися просто друзями.

З позиції людини початку ХХІ століття, з його атрофованими моральними нормами і почуттями, з пришвидшеним бігом часу, з упрощеними почасти до примітивізму людськими взаєминами «просто дружба» між двома молодими людьми, та ще й розтягнута на десятиліття, видається щонайменше дивною. А чи неземною? А вона, уже будучи монахинєю, через півстоліття буде стверджувати з притаманною категоричністю: «Так, то була просто дружба, хоча ні – щось більше, значно більше і глибше. Я відчувала, що нас щось в'яже, але в'яже не земне»

Схоже, Заплатинського не вельми влаштовували такі взаємини. Він прагнув бачити Фаїну своєю дружиною. Якось після довгої мовчанки, коли вони удвох гуляли за містом і лагідний літній вітерець ніжно обдмухував їхні молодечі обличчя, Володимир не стримався.

– Я хочу тобі щось сказати, – промовив стиха.

Вона навіть не глянула на нього, ніби й не до неї мовлено. Вочевидь, здогадувалася, про що він їй казатиме. Серце підказувало. А серце ніколи не обманює. Коли помисли у серці чисті ...

– Давай сім'ю зложимо...

Світ наче перевернувся, переінакшився. Горби оці – чи впізнає вона їх? Чи тямить, де вона, у якому часовому вимірі, що з нею відбувається? І чи з нею оце коїться? Чи до неї звертаються?

Не чекала таких слів, тому не відразу змогла зібратися з відповіддю. Нарешті спромоглася:

– Влодку... Влодку, послухай, я цього зробити не можу.

Промовила і заціпеніла – ні пари з вуст. Він також відмовчується. Навіть не зиркне на неї. Мовчанка затягувалася і робилася важкою, нестерпною. Знала, що має якось зарадити. Але як і чим? Заплакати, розридатися, забитися у тяжкому розпачі, сподіваючись на те, що її пожаліють. А чи розсміятися, зводячи усе на жарт? Знала: то не жарт і не миттєва захцянка розбещеної панянки. Надто серйозніше. І коли він зважився на таке, коли порушив начебто накладене табу (хто і коли, і, головне, навіщо запровадив ту заборону?), то вона просто змушена усе йому пояснити. Та чи зрозуміє він? Чи захоче увійти у її становище? Чи вважатиме її аргументи поважними і переконливими? Чи матиме бажання і терпіння перейнятися її тривогами?

Вона продовжувала:

– Не можу цього зробити з огляду на маму. Ти знаєш, якщо я піду з дому, то це для мами буде страшним ударом. Може, й смертельним. Я, перш ніж стати твоєю дружиною, мушу прийняти хрещення. Я готова для цього. Але мама... Її віра у єдиного Бога така міцна, що мій вчинок згубить її. Вона буде вважати це зрадою. Того я не можу зробити.

Але даю тобі слово, що я ніколи ні за кого заміж не піду, – зробила паузу, тяжко видихнула і додала.– Хіба за тебе. Або за тебе, або за нікого...

Влодко – її щастя, але не може вона упиватися тим щастям, спричиняючи нещастя матері. Повага до своєї надзвичайно побожної неньки у юної Фаїни була настільки сильною і глибокою, що вона часто відмовлялася завітати до котроїсь подруги у гості лишень з огляду на те, аби не вчинити прикрості матері.

Наодинці вони зустрічались здебільшого у саду батьків Володимира Заплатинського. Стояли і жваво обговорювали усі останні події, що трапились з ними та з кимось зі знайомих.

– Твоя мати така строга, – якось зізнався він дівчині. – Я їй кланяюсь, як зустріну, а вона тільки кивне головою. Бачу, воліє і того не робити. То тому, що я українець?

Чекав на відповідь. А що мала відказати? Юдеї вірять в єдиного Бога, а в християн Трійця – Бог Отець, Бог Син і Дух Святий. Не можуть того збагнути сини Авраамові, не можуть вони того прийняти. Тому й мати в неї така непривітна з Володимиром, бо добре знає, до чого в них йдеться. Вже не треба Голди Хакс з її всезнайством. Вже про дружбу Фанки з гайдамакою Заплатинським торчать усі перекупки базарні. Мати час від часу робить спроби покласти край тим стосункам, заводить з донькою розмови. Батько ж відмовчується.

– Влодку, при чім тут це? – відрізала строго. – Ми з тобою наче з різних дерев. Ти на християнському, я на юдейському.

– Один з нас мусить перескочити, – багатозначно почав парубок. – Хтось мусить піддатися. Инакше не буває...

Вона погоджувалася з Володимиром. Погоджувалася, але відмовчувалась.

Щось промовляло в її серці, що «перескакувати» мабуть доведеться їй, як би це не було боляче, як би від того не ламались гілляки її юдейського дерева.

Одного разу на призначене побачення Заплатинський не прийшов. Чекала довго, та намарно, додому поверталась боковими вулицями, бо не пасувало панянці у надвечірній час снувати гамірною вулицею в самотині. Можна було натрапити й на гімназійного професора, котрі зумисне виходили прогулятися, аби заодно з'ясувати поведінку вихованців. Що трапилось? Чому він не прийшов? Губилася в думках. Не повечерявши, вляглась у ліжко. Сон видався тяжким і уривчастим, багато тривожних марень наповнювало її кімнату тієї ночі.

А на ранок з'явився Богдан Баран, товариш Заплатинського. З його зворохобленого вигляду відразу багато про що здогадалася. Вона знала, що її Влодко – член ОУН. Про це багато кому було відомо, але вголос ніхто про такі речі не говорив. Богдан Баран – близький товариш. Отож, вочевидь, обидва є українськими націоналістами. І коли Богдан тут – щось з Влодком.

Так і є. Похапцем Баран оповів, як польська поліція пов'язала Заплатинського і відразу спровадили до в'язниці. Треба їхати, просити, треба щось робити, аби виручити товариша. Без вагань Фаїна почала збиратися у дорогу. Усе розповіла матері. Та не вельми зраділа:

– Ой, ти їдеш, дитино, а може то пошкодить?

– Що пошкодить?

– Що ти говориш, жінко! Хай рятує хлопця!

О, нарешті обізвався її татусь. Він довго відмовчувався, і Фаїна не знала, чи схвалює він її вибір.

– Спасибі, таточку!

Вивели Заплатинського. Вона глянула на нього і не стримала сліз. Увесь побитий, в кайданках, він так мало був подібним на того безжурного перемишлянського хлопця, її Влодка. Але очі ті самі, горять іскорками впертості. Заплатинського запідозрили в тому, що начебто він з урядового будинку зірвав білого польського орла. Нечувана наруга над Річчю Посполитою! Доказів бракло, тому й били. Справа дійшла до суду, де свідчила заплакана Фаїна Ляхер. Чи зривав Володимир Заплатинський того злощасного орла, символа окупаційної влади, вельможний суд не зумів встановити. Заплатинський геть усе заперечував. Він не зривав орла. Мало того – тієї днини і години, коли коївся «злочин», його, Заплатинського, там і близько не було. Де докази? Фаїна Ляхер, його добра знайома. Він був разом з нею. Нехай вона посвідчить.

Так Фаїна стала головним свідком. Дуже головним. Адвокати Бемко і Західний наставляли злегка збентежену та перелякану дівчину. Вона мала сказати на поважному суді, і сказати так, аби повірили присяжні, що такої-то днини, з такої по таку годину вони вдвох з Володимиром Заплатинським були невідлучно разом у мешканні панства Луцишинів. На столі стояла миска дральок (слив), і були з ними ще Славця Луцишин та її брати, Ромко і Микола. Вони сиділи і їли дральки.

Адвокат Бемко кілька разів повторив те, що особливо мала запам'ятати Фаїна: «Ви їли дральки, глянули на годинник і вигукнули: «Ах, то вже десята година, треба нам додому збиратися». При тім Заплатинський запропонував вам: «Я тебе проведу», – адвокат Бемко дуже пильно вдивлявся в очі Фаїни.

На суді треба було заприсягатися. Мати наказувала Фаїні: «Якщо маєш сказати неправду – не присягай. А як присягнеш і скажеш неправду, то будеш дуже нещаслива. Невільно присягати фальшиво, що б там не було».

Вона і сама добре тямилася, який гріх тягне за собою ложне свідчення. Та треба було рятувати Влодка. Тим паче, що він їй ледь не клався: не його то рук справа – той орел, не було його і близько там тієї миті.

Адвокати рішуче запротестували проти того, аби Фаїна Ляхер заприсягнула на суді. Суд задовольнив їхній протест. Підозрюваного мусили звільнити, але пропала Заплатинському гімназія. На восьмому класі для нього все закінчилося. Зате незаплямованою залишилась Ідея. І поряд була вона – Фаїна Ляхер. А що вона? Для неї все було далеке, ота політика, оті протистояння українців та поляків, оті жидівські підозри. Вона любила Влодка, а цілий світ її не обходив.

Проте Володимир Заплатинському не вдалося уникнути польської в'язниці. Відсидів за політику 19 місяців аж до початку Другої світової. Вибухнула війна, тюрму розбили. Заплатинський, уже наче вільний, добре знав, що одна неволя змінюється іншою, куди тяжчою та жахливішою.

– Ходімо, Фаю, на горби. Там зорі. Такі зорі, що аж ну! Їх пригорщнями можна брати. Ходімо, ще зовсім не пізно і поки тепло.

– Ні, Влодку, іншим разом.

Дні стояли гожі, але буськи збирались у далекі теплі краї. Минали останні серпневі дні. Наближався вересень 1939-го. Стежки на горбах так і не дочекались їхніх ніг. Іншого разу в них просто не було.

«Фаю, я хотів... Я тільки хотів, аби ми разом подивились на зорі. Вони для усіх. Світять, не розбираючи, хто ти, якої нації і віри. Вони навіть дозволяють доторкнутися до себе, коли дуже-дуже захотіти. Фаю...»

Зустрічаючи червону армію, в Перемишлянах, на Борщівській вулиці, спорудили тріумфальну арку. Люди таки раділи: хтось з наївності, а комусь вигідно було у тій дуже мутній суспільно-політичній водичці втопити те, що не вельми привабливе. Нова влада відразу взялась за реорганізацію. Ремісників та торговців об'єднали у різні «трести» та «комунгоспи», приватних лікарів зігнали до державної поліклініки, гімназія стала середньою школою, негайно одержавились винокурня, лісопильня, цегельня і три млини – уся тодішня промисловість Перемишлян. Купчики, чиновники та маклери розбіглись, хто куди. Дехто миттєво перефарбувався. Лишень у взаєминах Фаїни та Володимира нічого не змінилось. Принаймні зовні. Вони і далі зустрічались у саду Заплатинського. Якось вона сказала:

– Влодку, я найнялась на працю. Буду секретарем у відділі народної освіти, вже трохи навчилася друкувати на машинці. Мушу, бо треба жити.

– А ти як? – додала по нетривкій паузі. – Щось надумав? Може, скінчиш науку?

Всміхнувся, як тільки він умів – широко і з якоюсь лишень йому притаманною теплотою.

– Я, Фаю, вже відучився. Скінчилися мої університети. Знаєш, мушу тобі сказати. Я йду в глибоке підпілля. Так треба.

Нічого не випитувала. Знала, що у таких випадках запитання зайві. Довше звичного простояли вони у саду. На вулицю виходив кожен окремо. Їхні дороги розходились надовго, аж поки в іншому часі та за нових обставин переплетуться вони знову, аби стати вічністю.

* * *

Дні потяглися сірою вервечкою на криваво-червоному тлі. Зникали люди, німувало суспільство, кожен вдавав заклопотаного і дуже пильного працівника нової влади. Поки тривало полювання за зверхниками національно-визвольної боротьби, на тендітне дівчисько з райвно, зрозуміла річ, ніхто не звертав уваги. Працювала собі Фаїна сумирно, ретельно виконуючи доручення високого освітянського начальства. Записалася до хору (знову єдина єврейка), проводила час у товаристві давніх приятельок: Слави Луцишин, Марійки Бойчук та Мані Колодій. Володимир наче у воду канув. Лишень зрідка навідувався, але частіше все обходилося передаванням вітань. І з цим можна було якось змиритися. Зрештою, можна все витримати, витерпіти, коли знаєш і маєш впевненість у доцільності і конечній необхідності того, що робиш, задля чого терпиш і яку мету собі ставиш.

Вдома – чергові претензії та докори. Від неї чимраз суворіше і наполегливіше вимагали визначитись. Вона мусить замінити товариство. Вона повинна подумати про власну будучність. Вона не має права підставляти під удар підозр усю родину.

Мусить, повинна... Серце противилося. Серце наказувало залишити все так, як є. Серце знову прагнуло до чогось високого і незвіданого, неземного. Погляд все частіше здійсмався туди, де дім Господа Бога.

Ні, не правда, що сумлінна працівниця районного відділу освіти Фаїна Ляхер геть випадала поза поле уваги тодішніх владоможців. Наближався час обіду, і Фаїна почала збиратися додому. Враз розчинились двері, на порозі виросла постать першого секретаря райкому комсомолу Куцика. Зайшов до приміщення, привітався. І далі, вже безпосередньо до Фаїни:

– Зачекайте. Я хочу поговорити з вами.

– Мені на обід. Мені не вільно спізнюватись. Я не можу.

– Нічого, то займе небагато часу, – наполягав комсомольський зверхник. Трохи зам'явшись, продовжив:

– Дивлюсь на вас, ви така красива дівчина. Співаєте так гарно. Чув, що граєте на піяніно. Я би хотів, щоб ви були комсомолкою.

У грудях заперло подих. Що вона чує? Комсомолкою? Її хочуть засватати до комсомолу!

– Боро́ни Боже! – вирвалось ледь не з криком. – Мама мене з дому вижене.

А по хвилі, шукаючи «аргументів», додала:

– Я не можу бути комсомолкою, бо я думаю, що то є зло. Я віруюча.

Схоже, Куцик очікував на щось подібне. Аж нітрохи не знітившись, провадив своє:

– То нічого, можете вірити...

– Е ні, ви мені не морочте голову. Я йду додому. Ви перестаньте...

Комсомольський секретар ще щось намагався пояснити, силкувався навіть затримати її в кабінеті силоміць. Вирвалась, зі злістю грюкнувши дверима.

Мати зустріла докором:

– Що таке? Коли ти з'їси свого обіда?

– Ти знаєш, мамо, Куцик прийшов, крутив голову, щоб я стала комсомолкою.

Аж в долоні сплеснула:

– Що?!! Дитино, боронь Боже! Ти знаєш, що то є комуністи?! То безбожники! Я би воліла тебе тут во радше на катафалку бачити.

Пізніше усе те оповіла Володимирові. Усе, як було: про Куцика, маму, не забула й про катафалк.

– Не бійся. Нічого не бійся, – заспокоював її товариш. – Прийде час, і на катафалк ми покладемо їх, а не вони нас. Дуже скоро. Підожди тільки. Прийде час...

Стояла тепла літня ніч. Зорі над містечком повнилися тихим спокоєм. Володимир щось оповідав, а вона звела погляд на небо. В очі вдарила цегляно-червоняста цятка.

– Влодку, чого вона така червона? – аж скрикнула.

Він з цікавістю і собі подивився туди, де чорну повсть неба буравив грізний Марс.

– То планета Марс, – пояснив. – Колись був такий бог війни.

– Ой! – злетіло з уст.

– Чого ти?

– Сама не знаю. Влодку, мені страшно.

– Що сталось таке? Чого ти перелякалась?

– Не знаю. Сама не знаю. Ходімо додому. Проведи мене.

Місяць закотився за обрій, зробилось зовсім темно. Планета Марс ще дужче налилась багрянцем, сяючи з високості зловіщим кривавим промінням.

Чорною вістю ширилась землею тривога. Війна увірвалася в оселі тужливо-тривожним завиванням літаків, що несли смерть десь далеко на схід. Серця ж людські краялись на частини: там водночас вміщувались надії і розпач, радість визволення і страх перед майбутнім поверненням європейськості, і скорбота за першими жертвами.

Над Перемишлянами замайорів синьо-жовтий прапор. Дійство, що мало знаменувати чергову спробу відродження державности, тривало недовго. Прапор зняли. Над містом здійснювся стяг інших барв. Він грізно тріпотів на вітру, кидаючи тремтливу тінь, покриваючи нею сірі покрівлі перемишлянського міщанства. Люд затаївся, передчуваючи недобрі часи. Вже ходили чутки, від яких холола кров у жилах, вже Глинянським трактом щотижня у напрямку Винниківського лісу гнали на убій євреїв. Слизька та холодна тінь расової ненависти розповзалася краєм. Дійшла черга і до Перемишлян. Однієї днини яскравим ядучим полум'ям спалахнула в місті синагога. Хтось з євреїв кинувся гасити вогонь. Відчайдух ловили, скручували руки і впихали прямісінько у пекельну пащеку. Жах наростав з кожним днем. А проте у родині Ляхерів запанував якийсь дивний спокій. Старшого брата Фаїни, Леоніда, мобілізували на фронт, він помандрував на схід разом з втікаючими частинами радянської армії. Смуток та надія плентались за Леонідом від батьківської хати. Лиш би він вижив! Оскард залишився у Перемишлянах, сподіваючись зайнятися якоюсь справою. Чому б не торгівлею? Жевріла надія на «добрих» європейців.

Ще не охололо полум'я знищеної синагоги, як забрали з дому батька. Мати вкотре тихо та меланхолійно проказувала: «Така воля Божа». Фаїна вибігла на вулицю. Вона мусить шукати шляхи порятунку для свого татуса. Мусить! Неподалік від центрального майдану нашттовхнулась на давнього приятеля – Стефана Віщука.

– Що з тобою, Фанко? Що ся стало?

– Степане, біда! – і вилила свою тривогу.

– Йди додому і чекай, – наказав їй Віщук. Сам рвучко повернувся і зник за високим парканом. Провела його поглядом і таки скорилася наказові. Знала, чи швидше здогадувалась, що Стефан має певну дотичність до ОУН. Чомусь вірила цій людині. І в своїй вірі не була обманутою. Через півгодини, як Фаїна переступила поріг дому, батько повернувся. До нього кинулись з випитуваннями, та він тільки сказав, що його врятував Володимир Заплатинський.

Містечком снували чутки про те, що готується акція проти жидів. Людей огорнув неспокій, що межував з відчаєм. Запитань було більше, аніж відповідей. Зрештою, відповідь могла бути лишень одною і усім добре відомою. Тільки ніхто не наважувався проказувати це вголос. На великому згарищі, під тлінням і руїною, жевріла іскорка сподівань на порятунок.

Фаїна, знову не без допомоги Заплатинського, який не відступився від своєї коханої дівчини, влаштувалася працювати. Спершу то було бюро інвентаризації жидівського майна, де управляв синок фабриканта килимової фабрики у Глинянах Євген Хамула. Та чи майна виявилось не так багато, чи з причини повної «організації» гето, бюро невдовзі припинило своє існування, і кмітливу та здібну Фаїну влаштовують машиністкою до перемишлянського старости, німця Сурбіра. Родина Ляхерів, знову ж таки стараннями

Заплатинського та друзів, зуміла уникнути примусової депортації у гето. Проте пов'язку на руку, що свідчила про належність до єврейства, Фаїна мусила вдягати, виходячи на вулицю. У старостві дозволялось, зі згоди начальства, знімати ту осоружну стрічку ганьби. Мала на кого опертися. Заступником старости призначено добре знайомого доктора Ткачука, а в канцелярії з'явилась (о, то вже таки несподіванка) ще одна машиністка – Кароліна Заплатинська, сестра Володимира. Стіни в коридорі розмальовував єврей Геллер.

– Влодку, ми з твоєю Кароліною тепер разом маємо працю! Чуєш?

На обличчі товариша задума. Що таке? Пояснив не відразу.

– Я від них тримаюсь осторонь. Бачиш, моя мати – полька, а тепер ще й записались у фольксдойчі. Тепер беруть у німців продукти, але я до того навіть не доторкаюся. Купляю собі окремо. Не хочу подачок від німців. То такі самі окупанти, як більшовики чи поляки. Дивись, що вони з моїм народом витворяють. Вже тюрми знову повні.

– З твоїм народом! А з моїм?!

– З твоїм, Фаню, ще гірше. То правда. Ще гірше.

– Що воно далі, Влодку, буде?

– Не знаю, Фаню. Бігме не знаю. Певно, мушу знову йти у підпілля.

– А я? Що маю я робити? Що буде з моєю родиною?

– Тобі я дам знати окремо. Чекай на мій знак.

Цього разу вони розходились не так, як завше: похапцем, наче вивільнюючись одне від одного. Між ними виросла непевність, відсутність перспективи і неможливість будувати плани на майбутнє. А без цього молодість не може повнитись радіщами життя. Окутані туманами тривоги, вони ступали у холодну ніч. Кожен окремо, але незримо між ними тяглась нитка, що пов'язала їх. Назавжди, допоки він і вона топтатимуть ряст на цій многогрішній землі. На якусь мить ліхтар-паралітик висмикнув їх постаті. І знову темінь, що межувала з пусткою.

* * *

У містечку розпочалось полювання. Ловили жидів. Нарешті черга дійшла і до родини Ляхерів. Загрюкали вимогливо у двері, нічого не пояснюючи, скрутили назад руки і вивели на вулицю. А що пояснювати? І так все зрозуміло. Проводили на центральний майдан. Там на землі сиділи жертви, чекаючи на вирок. А суддя їхній – ось, німець-офіцер, який ретельно перевіряє документи, і від настрою якого залежить, чи ти доживеш до завтрашнього ранку.

«Добре, що ми разом», – тихцем промовив батько, їх також змусили опуститись на землю. І тут Фаїна згадала про образочок Матері Божої. Кілька днів тому, аби якось допомогти і потішити у скруті, одна знайома полька дала їй образок, зі словами: «Звернись до неї в небезпеці. Вона тобі напевно допоможе». Фаїна взяла, подякувала, бо не випадало відмовити. Якось байдуже опустила подарунок у торбинку, яку завше мала при собі.

Спускаючись за командою на землю, вона враз пригадала собі і про образок, і про слова тієї жінки. Від душі линуло їй прохання: «Мати Божа, рятуй нас, якщо ти дійсно є!» Промовила кілька разів, і сповнилась надії на порятунок.

Почалась перевірка документів. Хто мав посвідчення з червоними печатками, міг розраховувати на те, що вирветься з лабетів смерті. Власне, йшлося про тимчасове відтермінування. Такий папірець був у батька та брата Оскарда. Фаїна, попри усі старання друзів, подібним «захисним» документом не забезпечила себе. Зате в її торбинці – образок Матері Божої Ченстоховської.

Людей на майдані сортували, як худобу. Німецький полковник переглядав легітимації – оті «спасіння» з червоною печаткою. У кого не виявилось – до окремої групи. Згодом таких бідолах під конвоєм завантажили у ваговози і повезли невідь куди. Більше їх ніхто не бачив. Траплялось, що полковник роздирав документа з червоною печаткою на дрібні шматки, і вже наче «безпаперний» чоловік автоматично потрапляв до групи смертників.

Надійшла черга і до Ляхерів. Тата і Оскарда звільнили без зволікань, навіть чемно сказавши: «Ідіть додому». А Фанка? «Гальт!» Владним порухом її витісняють до призначених на загибель. Вже скорившись долі, вона мляво опустилась на землю. Гурт смертників все поповнювався новими потенційними жертвами – старшими людьми, жінками з немовлятами, молодими дівчатами.

На протилежному кінці площі сірими брилами скам'яніли тато і брат.

Виглядали вони напівпритомними. Фаїна жестами показувала: ідіть додому. Врешті Оскард набрався відваги, наблизився до німецького офіцера й почав благати: «Відпустіть мою єдину сестру». Фаїна бачила, як офіцер заперечливо хитав головою. Пізніше Оскард переповість відповідь німця: «За жодну ціну. Яка різниця – тепер, чи пізніше?»

Спливали години виснажливого чекання. Ось-ось акція має закінчитись. Що далі? Вона прощалася з родиною, Перемишлянами, Влодком. Все дужче затуманювалась її свідомість. «Матінко Божа! Рятуй...» Хтось владно хапає її за руку. Наче крізь сон чує рідний голос: «Ходи!» Це Оскард. Брат таки наважився, і вдруге підійшов до офіцера. Той оглянувся довкола. Нікого з німців поблизу не було. «Забери її і швидко втікайте». З тієї групи, призначеної на страту, Фаїна єдина, хто врятувався. «Матінко Божа...» Вони бігли вулицею щодуху у напрямку, де хата знайомих українців. Там переховується мати, ще дехто з родичів.

До глибокої ночі з майдану долинали крики та зойки, чувся голосний плач дітей. Голоси відчаю потопали у шумі від'їжджаючих авт.

Наступного дня Фаїна усім розповідала: це Мати Божа її врятувала. Ніхто не заперечував. Зрештою, то вже не мало жодного значення. Було очевидно, що єдиний і вічний Бог відвернувся від свого обраного народу. Чи час влаштовувати теологічні дискусії, перебуваючи у самісінькому центрі земного пекла?

Мав батько неприємності за несплату якогось там податку. Треба було з кимсь порадитися, а куди іти євреєві у такій справі, як не до рабина? Пішов Гаврило Ляхер до мудрого наставника, прихопивши з собою й доньку.

– Візьми Фаїну, – наполягала Мальвіна, – що скаже: чи виїжджати дівці, чи ні?

Рабин сидів у задумі. Кімната вражала строгістю: стіл, стілець і багато книг.

– Що маю робити? – ніяковіючи, вже вкотре пролепетів татусь.

– Іди на цвинтар, постав свічку рідним, і нічого тобі не буде, – нарешті почув відповідь.

Ляхер, отримавши те, що просив, не вступався.

– Ще щось хочеш?

– Тут зі мною дочка. Чи їхати їй за кордон?

Наче аж тепер помітив священник біляве дівча. Придивився пильно. Врешті сказав:

– Їй нічого не вдіється тут. Хай залишається.

– Який в неї буде наречений? – не вгавав Гаврило Ляхер.

– У неї буде надзвичайний жених...

«І що то воно значить – надзвичайний?» – довго дорогою бідкався Ляхер.

Краєм ширилась вістка, що до кінця 1942 року мають цілковито ліквідувати євреїв. Треба було шукати нових шляхів для порятунку Фаїни та її родини. Про працю у старостві вже не могло бути й мови. Хоча вона часто отримувала від німців... похвали. Навіть від самого начальника концтабору у селі Якторів, гера Гжімека. Якось він увірвався до канцелярії та владним тоном наказав терміново надрукувати важливий документ. Стосувалось то насамперед Кароліни Заплатинської. Дівчина розгубилася, на її обличчі виступила смертельна блідість. Усе могло завершитись дуже трагічно, бо норов Гжімека був добре знаний в окрузі. Це він без вагань у селі Добрянич застрелив двох селян – чоловіка та жінку, тільки за те, що запідозрив у них захворювання на тиф. «Швидко, під мою диктовку!» – репетував кат. Виручати кинулась Фаїна. Тут же виконала розпорядження німця. Він взяв надруковане, пробігся поглядом, звів очі на Фаїну і похвалив. У коридорі тим часом млів зі страху маляр Геллер.

Друзі радились, як надійно заховати родину Ляхерів. Тимчасово Фаїна замешкала у приміщенні, яке їй надав доктор Ткачук. Він власноруч носив дівчині харчі. Ще кілька днів родина перебивалась у нашвидкоруч спорудженому схроні. Такий стан довго тривати не міг, і це усі розуміли. Тому було вирішено зробити з Фаїни... селянську дівчину та відправити на працю до Відня. Використовуючи дружні стосунки з Василем Качуровським, який працював на заводі у столиці Австрії і мав право дати виклик, Володимир Заплатинський доклав максимум зусиль, аби усі необхідні документи було виготовлено. Тільки навіювались чималі сумніви. Не дуже схоже оте біляве дівчисько з тонкими пещеними руками на селянське дитя. І не єврейка наче, але й не селяночка. Щось середнє. А таких сумнівів виникати не повинно було. То чи їхати Фаїні до Відня? За порадою вдалися до старого, дуже побожного єврея. За чоловіком міцно закріпилась слава містика, що мав надприродні Божі ласки. Він, при потребі, міг зробитися невидимим. Старий віщун пильно вдивлявся у молоду єврейку, щось собі бубонів під ніс, якусь мить роздумував, і нарешті сказав: «Вона може не їхати, їй тут нічого не станеться».

Не станеться... Але вона не володіє здатністю робитись невидимою. Вона звичайна дівчина, з крові і плоті. Як усі. Тільки мала нещастя народитись єврейкою. А хтось там у Мюнхені чи Берліні вирішив, що уже це є смертельним гріхом. Усе вирішено за неї. Їй залишається вмерти, або боротися, чіпляючись за найменший шанс, який дарує життя. Фаїна обрала друге.

Образочок Матері Божої сумирно відлежувався в її сумочці. Враз вона згадала про нього. Щось пекло і муляло, не давало спокою. Дістала, пильно вдивлялася у риси божих ликів. Спробувала молитися, але як? Рятівниця скорботним поглядом дивилася на Фаїну. Ліворуч, біля серця, притиснуте Дитя. «Матінко Божа...»

Доктор Ткачук мав поважну розмову з Фаїною. Він, як заступник старости Перемишлян, може посприяти у виробленні метрики хрещення. Але перед тим необхідно

прийняти Святу Тайну Хрещення. Від почутого зробилось тривожно. Їй пропонують відректися від віри батьків і стати християнкою. Зречення задля життя. Чи так воно називається? А може, виживання ціною зради? Ні? А що тоді? Дивно, але вона не почувається зрадницею. Себто, вона погоджується. І зовсім не задля того, аби врятуватись. То щось інше. Вище! Вона не знає, як це виразити. І не треба. Нічого не стала пояснювати цій добрій людині. Сказала просто: «Я згідна».

Прибігла додому з однією думкою: «Приготуватися якнайкраще і найретельніше». Переступила поріг, а у хаті – її Влодко. Сидить сумирно на канапі і про щось говорить собі з її матір'ю. Розмова, з усього видно, щира і привітна. «Не буду їм заважати», – майнуло у думці. Так, вона має інші клопоти. Такі, що аж прагнеться розсміятися з радощів, оповістивши увесь світ: вона, Фаїна Ляхер, юдейка з народження, приймає Христову віру!

Гріла воду, довго милася, уже вкотре перебирала руками старанно підібраний одяг. Білий. Усе біле. Виглядала, мов наречена. Мати, нічого не відаючи, мала таки з чого дивуватись:

– Фанко, що то є!? Де то торжество?

– О, мамо, то має бути таке торжество! Таке, що й не можу оповісти...

Про те, що стала християнкою, зізнається батькам згодом, у схроні. Якраз читала вголос книгу. Зупинилася, згорнула читиво, пильно зиркнула на тата з мамою:

– Я прийняла Христову віру. Пригадуєш, мамо, коли я готувалася парадово?

Очікувала на бурю, докори і навіть зневагу. У відповідь почула... Ні, що вона чує?

«Якби ми мали можливість, то би також охрестились...» Існує хрещення води, а також хрещення бажання. Батьки її навічно охрещені бажанням.

Її благодійник, доктор Ткачук, на інше і не сподівався. Ось і метрика готова. Вона належала померлій дівчині, котру звали Анною. Ткачук взяв Фаїну за руку, мовчки вийшов з хати. Вже знав, що має робити. Власноруч осідлав коня і верхи подався у село Осталовичі до отця Луцишина. Хто така Фаїна Ляхер, о. Луцишину пояснювати не треба. Чи не вона найкраща подруга Ярослави? Чи не вона була дружкою на весіллі його доні? Чи не з нею він мав довгі бесіди? О, він добре знає цю дитину. І видається пану-отцеві, що душа у Фаїни така, про яку може тільки мріяти кожен християнин.

Сірою, холодною, вмітою дрібними дощами, листопадовою дниною 1942 року у хаті Ткачуків відбулося містерійне дійство. Не було перед тим належної підготовки, звісно, все робилось потайки і без урочистостей. Які урочистості!? Хресними батьками викликались бути дружина доктора Ткачука та його родич Збігнєв Мазуркевич.

Звершилось! Відтепер вона християнка. І не Фаїна – Анна! Отець Луцишин, зі зволоженими очима, тільки й спромігся: «Я тобі, дитино, нічого не пояснюю. Знаю тебе від дитинства. Ти – християнка».

Розділ другий:

«ТВОЄ МІСЦЕ ТУТ»

Від самої себе не втечеш. І годі обманювати себе. Вона йшла до Христа. Решта – тільки обставини, які то сприяли, а то й перешкоджали. Але це мало відбутись. Рано чи

пізно. Вона певна того. Дух християнства завше жив у свідомості цієї юдейської дитини. Відтепер вона Анна. Встигай тільки звикатись з новим іменем. Анна... Не згірш Фаїни. В історії Ізраїлю вписано чимало жінок під цим іменем. Виходить, вона далеко не відійшла від дерева роду. Ти – Анна...

Якщо від себе таки не втечеш, то від світу – можна спробувати. Особливо, від світу ненависти, насилля і приниження. Відень зробився не актуальним, дорога небезпечна і невідомо, як там зустрінуть. Але втікати вона мусить. Якщо не до Відня, то бодай у якесь далеке від Перемишлян село. І така нагода невдовзі трапилася.

Господареві зі села Унева, Павлові Чабану, конче потрібна була довідка, яка б звільняла його від виїзду на примусові роботи до Німеччини.

Залагодити справу взявся Володимир Заплатинський. Знову він, її ангел-охоронець! Де б вона була, де б були її рідні, якби не Володимир, не численні друзі-українці? Довідка взамін за переховування Анни-Фаїни цілком влаштовувала Павла Чабана. Пізно вночі Анну вивезли у поле, залишили під кущами і звеліли чекати. На світанку повернувся Чабан, але не сам, а зі сестрою Ольгою. Та тримала в руках якийсь клунок.

– Візьміть, перевдягніться, – і відступили.

Розв'язала, а там український одяг. Що ж, тепер ти Анна, християнка, то чому не можеш бути україркою? Хутко, без будь-яких вагань, перевдяглася. Лишень після того її запросили до хати.

– Прошу пані, – кахикнувши, почав Павло. – Мусимо так зробити: вдень ви будете ховатись у стодолі, а вночі будемо брати вас до хати. Инакшого виходу ми не маємо.

У стодолі пахло сіном, прілою січкою і мишачим послідом. Почувалася там у безпеці і мала найбільшу вигоду – тишу та самотність. Попросила в Ольги молитовник і, зарившись в сіно, ревно молилася. Щоденно вивчала катехизм. Одного разу витягнула заховані гроші, віддала їх Ользі з проханням замовити Службу Божу на спасення життя батьків. Оскарда на той час вже схопили просто на вулиці і кинули до концтабору, де згодом замучили. Йшов хлопцеві двадцять перший рік.

Наближався квітень 1943 року, а з ним – чутки про підготовку акції з остаточного знищення євреїв. Як це відбуватиметься – ніхто не відав. Шепотілись по кутках, що будуть термосити усі хати та стодоли, а в кого знайдуть – тому не минути смерти. Докотились невітніші вісті і до хати Чабана. Анна слухала, а серце її завмирало в грудях. Як там батьки? Що станеться з ними? Знала, що їх переховують надійні люди, та чи надовго? І чи не знайдеться когось, хто донесе, видасть; тоді загинуть не лише тато з мамою, але й чимало людей, які ними опікуються. Наче відчувши тривогу доні, матуся надіслала записку, просила рятувати своє життя і нічим більше не перейматися. Але хіба таке можливе – дбати тільки за себе? Вона ж християнка! Відчувала ледь не з кожним днем, як пробуджується в її серці сумління, як вичавлюється з неї егоїзм, як біль ледь не розриває грудей. Вона твердо вирішила повернутись у Перемишляни і загинути разом з батьками. Вона піде негайно, цієї ж миті. Звелася, стала обмірковувати, що з собою брати. Вона піде... Раптом на вулиці пролунали постріли, які все густішали. Зав'язалась перестрілка. До кімнати вбіг переляканий господар:

– Прошу пані сидіти тихо і нікуди не виходити.

Чула, як у дверях скрипить в замку ключ. Озирнулася безпорадно навколо. Зір затримався на образах. Наче підкошена, впала навколішки перед ликами Ісуса та Матері

Божої. Благала про порятунок родичів. Найбільше – брата. Вже уява малювала страшну картину: ось викрили схрон, ось ведуть їх на страту. Вона відчуває їхні страждання, їхні болі. Не словами, швидше серцем вона благала: «Я у вас повірю, тільки врятуйте моїх рідних. Хоч ненадовго, аби я змогла з ними побачитись і разом загинути».

Молитва увірвалася. Піймала себе на думці, що звертається до іншого Бога, а не того Одинокого, Правдивого, Невидимого, про якого навчала мати. Поборюючи миттєву розгубленість, Анна вже цілим серцем звернулася до Матінки Божої, до Господа Ісуса Христа. Як уміла, так просила про милосердя для рідних. У цю мить дбала лишень про одне: аби її прохання було почуте.

Через кілька днів, під вечір до хати навідався Павло Чабан і простягнув якийсь шмат паперу:

– Не дурно ви плачете цілий день, панунцю. Натє – маєте картку. Читайте.

Пробігла очима написане. Радість теплою хвилею огорнула усе її єство. Тато з мамою живі! Каральна акція їх не виявила. Вони у безпечному місці, тільки та безпека гарантується на досить короткий час. Що буде далі – невідомо.

Вона все зрозуміла: мусить якось зарадити, аби врятувати рідних. Але як? Влодко! Той дасть пораду. Давно не з'являвся Заплатинський на її «новій квартирі». Серце забилося в тривозі. Влодко допоможе! А поки що... З великої вдячності тут же дала на Службу Божу. Вона вже напевно знає, хто її покровитель і заступник. Слова щирої молитви линули безперестанку з тремтливих вуст.

Уночі знову в селі стріляли. Господар вибіг на дорогу, довго вдивлявся у темряву. Постояв, почухав потилицю, довго думаючи свою важку думу. Нарешті наважився – увійшов до кімнати, де спала Анна, і, зриваючись з голосу, звелів:

– Беріть скоро коц та йдіть за мною, бо в селі поліцаї шукають по хатах за жидами.

Вони ступили у ніч. Через городи вийшли у вогку, аж липку від холодних туманів, долину. Відшукавши густого куща, Павло Чабан велів під нього залізти та перечекати. Припустився дрібний дощ. Серце билось в грудях лунко-лунко. А їй так хотілось, аби серце вирвалось з грудей. Без серця на світі живеться легше.

Страх також має свою межу. Існувала та межа і для Павла Чабана. Анна здогадувалася, що коїться в нього на серці. Людина боїться. Через неї він може втратити все, навіть власне життя. Розпочала розмову першою:

– Панє, я не дивуюсь вашому перелякові. І не буду гніватися, а навіть буду вам вдячна, якщо відведете мене до родичів. А за те звільнення від Німеччини можете не переживати. Ніхто від вас його не відбере, бо я нікому не скажу.

Павло звично чухав потилицю і відмовчувався. Видно, чоловікові було прикро і ніяково. А ще мав певні зобов'язання. Ех, важка селянська доля. Найкраще, до чого додумався, – поділився своїми проблемами зі сестрою Ольгою. Та пробігла до брата на обійстя, і до Анни:

– Нікуди ви не підете. Підете до нас. Мій чоловік Іван зробить для вас схрон. Там якось перебудете. А хочете – приведемо і ваших родичів.

Боже, що вона чує! Ну звісно, вона за таке рішення. Подумки знову гаряче дякувала своїй заступниці.

Клуня з плетеної лози, посередині – яма. Там її «помешкання» вдень. Уночі Анну забирали до хати. Дивна річ, але вона вже й при звичайлася до такого способу життя (коли

то можна вважати життям). Людина здатна на багато, якщо має віру бодай в гірничу зернину. Десь вона вичитала, що людина з твердою вірою може наказати горі, і та зрушить з місця. Кумедно якось виходить: мандруюча гора. Всміхнулась сама до себе. Вона ще не втратила здатності усміхатись. Але де вона це прочитала? Перебирала в думках усі книги, які тримала останнім часом у руках. Бо знання про гірничне зернятко та гору – з недавніх її пізнань. Згадала – Євангеліє! У Ольги попросила Новий Завіт. Так промовляє її новий Бог. Він сотворив велике диво – врятував її з лабет смерті. Вклякши, Анна ревно промовляла «Отче наш», «Богородице Діво», «Вірую», «Помилуй мя, Боже». З часом додавались інші молитви, відмовляла їх щоденно рано й увечері. Крізь плетені стіни пробивалось золоте сонечко. Промінчик ковзнув по стіні і завмер там дзеркальцем, а чи зайчиком? Кому як до вподоби. Він з'являвся в один і той же час, щоб потім кудись зникнути. Сміялася, простягала руку, пропонувала зайчику дружбу. Силкувалась впіймати пустуна, сховати до свого схрону, аби вдвох було затишніше і світліше. Сама не зчулась, як позбулася страху і неспокою. Здалося Анні, що то вже не вона, а хтось зовсім інший сидить в оболонці її тіла. Той «інший» отримав здатність ревної молитви. Вселилась надія: житиме.

Роззираючись на всі боки, до клуні наблизився чоловік Ольги, Іван, і повідомив:

– Я споруджу на кухні схрон і привезу ваших батьків.

У відповідь лишень зичливо всміхнулась. Хіба то її воля зараз діється? Спасибі вам, любі мої рятувальники, прості українські гречкосії. Боже, дякую Тобі за усі ласки, що зсилаєш на мене та мою родину!

Через два тижні усе було готове. Під кухонною плитою господар прорив хід завглибшки один метр. Там можна було сидіти лишень скрутившись, у дуже невідгідній позі. Але це мало стати порятунком для родичів. Усе інше не мало жодного значення.

Вони зустрілися. Після кількох місяців розлуки відбулося багато чого. Оскарда схопили і кинули до концтабору в Куреловичах. Чимало євреїв, знайомих та родичів Ляхерів, спіткала гірка доля. Анна вже й не знала, чи має радіти. З нею тато і мама. Але Оскард... І що з Леонідом?

Німці регулярно влаштовували облави, вишукуючи за рештками жидів. Терор все посилювався, набираючи страхітливих розмахів. Як грім, впала вістка: 23 липня 1943 року забили Оскарда. Чорна, липка, холодна на доторк, тягуча, наче смола, розпука огорнула душу Анни. Молодшого Оскарда вона любила дужче від усіх. Це він врятував її тоді, на площі, постійно нею опікувався, захищаючи від брутальності і людської глупоти. Біль, вириваючись назовні зі стривожених грудей, вклав у її вуста страшні слова: «Бога нема! Як могла загинути така добра людина!» Анна плакала безперестанку. Здавалось, що з тим плачем зійде у могилу.

Мати німувала. Ні пари з вуст. Той спокій особливо дивував Анну і відлякував.

Нарешті матуся промовила: «Бог дав – Бог взяв». Судоми дрібною хвилию прокотились її обличчям. Мальвіна старанно приховувала усе, що коїлося в неї на душі. Тільки глибокою ніччю, коли всі спали, чувся її тихий плач.

Батько цілими днями дрімав у куточку. Час від часу струмись світла, що пробивався крізь щілини, виказував сльозу, яка горошиною котилась стражденним батьковим обличчям.

Так промайнуло два місяці. Сльози якось самі по собі висохли на обличчі в Анни. Видно, і сльози колись закінчуються. Замість сліз знову прийшла молитва. Притулившись у куточку, Анна шепотіла «Богородице Діво», а навпроти чулися інші слова. Там просили Господа Бога, аби післав їм природну смерть. Нехай це буде тяжка хвороба. Нехай. Все що завгодно, коли їм суджено загинути і не діждатись свободи. Анна молилася, чітко не розрізняючи, до кого вона власне звертається. Просила Всевишнього, аби зменшив терпіння батьків, молилася за вбитого брата, за опіку над старшим братом, що невідь де скитається світами.

Холодними туманами накочувались листопадові дні. З вогкістю, що пропікала до кісток, приступила до мами хвороба. Вона таки напросилася, постійно повторюючи: «Хочу вмерти і піти до сина». Важка недуга – рак шлунку, підточувала і без того немічне здоров'я. Мати гасла на очах, мовчки і терпляче зносячи пекучий невгамовний біль. Вже й не знати, що дошкуляло дужче: біль серця, а чи підступна хвороба. Час від часу з її грудей виривавсь тихий зойк, що свідчив про великі страждання. «Молися, доню, проси Господа Бога, щоб я вже вмерла». У ямі, де живцем поховано трьох, витав смуток і розпач. Про якусь лікарську допомогу не могло бути й мови. Залишалась молитва...

Маленький сліпачок, що немилосердно кіптявив, кидав слабке світло на вимучене страшною хворобою лице матері. Серце Анни кривавилось, душа розчахувалась навпіл, коли спостерігала, як мучиться найдорожча їй людина. Нічим вже не могла зарадити. Лишень молитвою. Вклавши усю свою душу, вона промовляла: «Господи Боже, скороти, прошу Тебе, муки моєї мами. Злучи її з сином».

Темна ніч висла дірявою веретою над оселею. Десь, вивергаючи душу, вили собаки, чулися окрики вартових, у промерзлі калюжі падали зорі.

– Гавриле, Гавриле... – з теміні долинав слабкий мамин голос.

Чоловік рвучко звівся:

– Чого тобі, Мальвіно?

– Йди до мене, – слова давалися важко. Час від часу хапала повітря, так жадібно, наче бажала ним насититися за всі попередні роки.

– Відмов, мужу, мені молитву. Оту, передсмертну. Чую, що смерть вже недалеко.

– Що ти таке кажеш, жінко!

Порухом слабкої руки обірвала його слова.

– Читай.

Тишу ночі розкрояв тихий шепіт. Мама повторювала за батьком слова молитви, вдаряючись у груди. У кутку тихо плакала Анна.

Через три дні, 28 листопада, у неділю, спочила в Бозі Мальвіна Ляхер. Знову була ніч. Анна розбудила господарів, власноруч убрала маму, допомогла видобути зі схрону. Ще тепле тіло поклали на мари. Востаннє нахилилася над милим, дорогим обличчям, цілувала, вмиваючись рясними слізьми. Через немічність, батько не зміг піднятися з ями. Анна провела тіло до дверей. За якусь мить мари розчинилися у теміні осінньої ночі, повіяло пусткою. У серці Анни повстала ще одна кривава рана. Через роки вона спробує з'ясувати, де похована матуся. Ольга, заломлюючи руки, силкувалась пояснити:

– Та я не знаю. Казав мені Іван, що десь біля хреста. А де – не знаю. Бідна її матуся. Навіть після смерті – небуття і безіменність.

Десь спочивають її кості, очікують воскресіння з мертвих.

З батьком щось коїлось. Після смерті матері він геть збайдужів, впав наче у летаргійний сон, проводячи так дні і ночі. А вона потішала себе, як могла. У ній вселився голос, що постійно вторував, переконуючи: усім керує Господь Бог. Він Всемогутній, а те, що діється – усе з Його волі. Від Нього все залежить. І неминучу смерть Він посилає. Анні відкрилось, її осяяло невидиме внутрішнє світло. Вона відчула, що існує на світі самотня Правда. Цю Правду бажала усім серцем пізнати.

Коли батько трохи прийшов до тями, вона сказала йому: «Наша мама не вмерла, вона живе». Татусь ніяк не відреагував на її слова. Натомість попросив щось почитати вголос. Під рукою опинилася книга «Вічні правди», яку приніс господар. Почала читати все підряд. Світло ледь пробивалось до схрону через отвір для попелу. Розділ книги про смерть і небо особливо вразив. Водночас, приніс велику втіху. Мати та брат живі! Почала випитувати у батька: чи юдейська релігія також навчає про вічне життя? Вона прагнула відшукати спільні для обидвох релігій точки доторку. Раділа, коли їх знаходила.

Серце кривавилось, а душа все більше вгамовувалася. На душі розпогодилось, вона робилася щораз спокійнішою. Коли була перегорнута остання сторінка книги, батько, після деякого мовчання, наче про себе зронив: «Щось в тім мусить бути, що христова віра царює в цілому світі вже скільки соток літ. Вона мусить бути правдива. Я б радо охрестився, коли б мав нагоду».

«Боже, покажи мені, котра з тих двох релігій є правдивою!» – гаряче молилась Анна-Фаїна. У ній боролися дві сили. Вона почувалася невід’ємною часткою свого народу. Водночас, щось виростало в ній, нове і досі невідане. Це нове теплою світлою хвилиною заповнило усе її єство. Вона відчувала, що день отримує верх над ніччю, щезають тіні, гине мара, втікає темінь у нетрі та на болота. Вороття назад немає. Вона, здається, почула той голос. Вона зробила вибір. Нехай вона й загине – не страшно, зате душа її вічно житиме, втішаючись неземною насолодою. Відтепер вона упевнена в тому, яка віра є правдивою.

Впали перші сніги. Світ побілів, проте тривоги не поменшало.

– Люди вже починають здогадуватись, – сказав одного разу господар. – Моя жінка зі страху хворіє. Треба буде змінити місце.

А кажуть, перший сніг – на радість.

* * *

Володимир Заплатинський навідався кілька разів. Він змінився. Важко сказати, як саме. Зовні наче й не дуже. Хіба що рідше став голитись, що робило його старшим. Отож, зовні все залишалось, як і було. Та вона відчувала, що з її Влодом щось коїться. Більше відмовчувався, говорив натяками. От хоч би таке: нікому не довіряє і вже не знає, кого має більше боятися. Скрізь вороги. «Бідний мій друже, – плела думки на самотині Анна. – Я буду молитись за твій ідеал, за твою боротьбу, щоб ти нарешті мав свою вільну Україну».

Напівжартома він зізнавався: «Усе шукаю, усе дивлюся, хоч би одну українку знайшов таку, як ти». Але й вона, хоч і не шукала, проте знала: Володимир був і залишається її єдиною, великою любов’ю. Велич почуття не вміщується у звичні земні рамки. Любов Анни виплюснулась високо в небо, розлилась міріадами іскорок, стала... зорею, аби звідти присвічувати шлях коханому.

Знову підпілля. Володимир пояснював, що мусить тепер остерігатись і німців. Схоже, незабаром фронт насунеться, і вже треба буде воювати зі советами.

Побоювання господарів змушували Заплатинського шукати інших. Однієї ночі Володимир прийшов не сам. З ним якийсь чоловік у чорному. Виявилось, що це був монах-студит Віталій Матковський. Розмова вийшла короткою, густо мережаною тривогою. Тут вона вперше почула: монастир.

– Перейдеш до монахинь-студиток в Унів, бо я більше не зможу тут бути. Сам мушу ховатися від німців.

Пробувала протестувати. Як може залишити батька самого? Він так охляв, за ним потрібен догляд. Він наче дитина. І мати наказувала перед смертю не лишати ніколи батька самого, берегти його, як ока в голові.

Ті слова матері дзвеніли в її вухах. Просила в молитві: «Господи, покеруй Сам мною, бо не знаю, що маю робити».

– Ми будемо батьком опікуватись, а ти мусиш іти, бо наражаємо себе на небезпеку.

По хвилі Володимир зі сумом додав:

– Я теж загину, а ти побачиш кінець Гітлера і смерть Сталіна. Але прошу, щоб на моїй могилі стояв березовий хрест.

Що він таке каже?! Зміст слів не доходив до її свідомості. Знала, що має кудись йти, розлучатись з батьком. А тепер ще він – кудись зникає і просторікує про березові хрести. Боже милий, як усе вмістити у її зболеній голові?

Прямісінько над головою хтось ходить. Гуп-гуп... Важкі кроки, як і їхні думки. З настанням зими, коли вдарили перші морози, до вогкості в ямі додався ще й пронизливий холод. Від нього неможливо врятуватись. Ніде подітись, розправити руки, ноги, шість місяців у ямі. День при дні. Довгими, виявляється, можуть бути і хвилини. Шістдесят секунд – наче вічність. Якщо себе не контролювати – можна збожеволіти. Найважче – відсутність будь-якої перспективи. Скільки їм тут ще сидіти? День? Два? Місяць? Рік? А чи десять років? Скільки триватиме війна? І що на них очікує з приходом більшовиків? Людина може багато чого витримати, стерпіти пекельні болі і жахливі нелюдські умови. Ще ніхто не встановив межу людської витривалості, сили духу і стійкості волі. Але без усвідомлення конечності злигоднів, що впали на голову, людина може розгубитись. Дуже важливо запалити наприкінці тунелю вогник надії. Він, можливо і не освітить дорогу, якою треба йти. Зате його відблиск служитиме орієнтиром. У темряві людина губиться.

Кап-кап... Хтось пролив воду. Запахло вареною картоплею. Чути голоси. Ольга з кимось веде суперечку. Грюкають двері. Знову важкі кроки. То господар, Іван. Дні тягнуться, як мед з банки – монотонно, безшелесно і липуче. Анна рятується книжками. Батько дрімає, а чи вдає? Скільки їм ще терпіти?

– Іди, куди тобі кажуть, – раптом обізався татусь. – Будеш на волі, то скоріше зможеш мені допомогти.

«Господи, покеруй Сам мною, бо не знаю, що маю робити...»

* * *

Коли розлучались, Анна не плакала. Батько зовні також здавався спокійним. Тихо на землю падав сніг. Тужливо рокричав ворон на сосні. До Різдва Христового 1944-го залишалось рівно два тижні. Вони прощались буденно, наче ото має Анна поїздку до Львова, а завтра повернеться. Не повернеться. І батька свого бачить востаннє. Тихо на землю лягав сніг смутку...

Іван запряг коня, покликав для певности швагра Галюка, дочекались, коли на землю заступить ніч, і постукали у віко схрону.

Унівський монастир студитів зустрів настороженою тишею. Рипнули двері, хтось перемовлявся, взявши Анну за руку, Іван завів її у якусь кімнату. Дуже швидко попрощався і миттю зник. З усіх боків дівчину обступили темрява та тиша.

– Слава Ісусу Христу! – хтось увійшов. Блимнула на хвилю електрична жарівка, вихопивши обличчя. Анна впізнала. То був монах, брат Матковський.

Чулося шарудіння, а з нього вона виплітала слова. Прощаючись, Володимир відривав від серця: «Я знаю, що ти мене завжди оберігала. Тепер моя черга. Віддаю борги».

– Підеш до монастиря?

– Піду.

– Добре. То ненадовго. Скоро все скінчиться.

– Ми будемо разом?

– Не знаю. Я вже тобі казав. Березовий хрест. Не забудь...

Сльози. Звідки вони беруться? Здається, вже виплакала все. Плаче серце, а в серця сліз – море.

Над нею нахилились. Чернець попросив встати. Що за проблема – звестись зі стільця! Та вона може й до стелі підстрибнути. Але то було раніше, у колишньому житті. З величезним зусиллям, долаючи нестерпні болі, зводиться Анна. Ноги наче дерев'яні, в очах темінь, голова іде обертом. Піврічне сидіння в ямі ще довго буде нагадувати про себе болями тіла і душі.

Чоло їй пов'язали бинтом, на голову накинули чорну довгу шаль, на плечі ліг чорний плащ. «Ідіть за мною» – почула голос ченця. Перетнувши вузьке подвір'я, вони зайшли всередину до церкви. Анна ледь переступала. Ноги не слухались її, були як мертві, а ніч така темна. У храмі маленька оливна лампада кидала слабкий жмут світла на золочений образ Матері Божої. Коли темінь трохи розвіялася, а зір призвичаївся, Анна розрізнила у глибині церкви темну постать. То була настоятелька студиток, с. Теодора. Брат Матковський підвів закутану в чорне дівчину до монахині.

– Я вже чекаю на вас, – привітно промовила настоятелька. Анна лише всміхнулась у відповідь. Не знаходила слів, та й чи потрібні вони були?

– Помолімся на нову дорогу, – прошепотів монах, клякнувши, а за ним – монахиня.

Мимоволі, вона певна, що такі момиволі, підкосились її ноги. Анна вклякла, звівши очі до образу Пречистої Діви Марії. З глибини душі виливалась молитва: «Матінко Божа! Усі прибігають до Тебе і просять о поміч і опіку. І я, хоч Тебе не знаю, прошу тебе, візьми мене сироту, безпритульну під Свою опіку, і роби зі мною, що Сама хочеш».

У молитовнім забутті пробула вона довго. Аж с. Теодора не стрималась, підійшла тихо, поклала на плече руку: «Ходімо вже».

Довга, довга доріженька. Не така довга насправді, як вималювала в своїй уяві. Ноги, як і раніше, не слухались. Але що з того? Вона вибралась у нову дорогу за незвіданим майбутнім. А ноги... Яка дрібниця, з огляду на довгу дорогу життя.

На тлі сільських хат високий двоповерховий будинок вигідно вирізнявся. Ще не знала, що це за споруда, та була певна, що саме туди вони ідуть. Не помилилася. Настоятелька завела її до теплої кімнати.

– Це буде ваш pokій. Тут собі спічнете. Не бійтеся і нічим не журіться. Матінка Божа нас охоронить. По хвилі додала:

– Тут нас три сестри. Окрім мене, ще дві.

Монахиня вийшла, двері протяжливо-тужливо скрипнули. Вона огледілась. Кімната. Простора, затишна і тепла. А там... Враз згадався батько. Гірко заплакала, серце знову стиснулось з жалю та розпуки. Яма! Згорблений татусь серед бруду, у холоді, теміні. Ні повернутись, ні зітхнути на повні груди. За що їм така кара?

Двері знову проскрипіли своєю мовою. Зайшла привітно усміхнена монашка. В руках тримала тарілку супу. Відрекомендувалась – сестра Моніка.

– Панунцю, я дуже перепрошую, але то така наша скромна вечеря.

Суп – гречана крупа, олива і підсмажена цибуля. Різdvяний піст. Її припрошували, хай вона почувается, як у себе вдома.

Вдома? Коли вона була в себе вдома? І де її дім? У ямі на кухні, де готують їжу свиням та коровам? За яким правом позбавили її дому, забрали роки молодого життя, полюють, аби знищити. Яким правом? Хто їм таке дозволив? Люди? Вища сила? Сатана? «Будьте, як у себе вдома». Безсонна ніч минула в сльозах. А вранці сестри вирушили до церкви на Службу Божу. Будинок замкнули, Анну просили поводитись тихо.

Поводитись тихо – відтепер її доля. Тихіше вже, мабуть, не буває.

Світ розчахнувся навпіл. Було життя – веселе й безтурботне. До того, як її увіпхнули в яму. І розпочинається воно тепер – ось ця чиста затишна кімната. Але шість місяців в ямі завглибшки один метр. Шість довгих місяців. Чи навчилась вона поводитись тихо? О, тепер то її вже вироблена звичка, друга натура, що стала вдачею.

Над ліжком висіла ікона Спасителя. Впала на коліна, почала ревно молитись. Була невиспаною, думки плутались: тато, брати, мати, яма... Губи шепотіли слова, щедро вмиті слізьми. І наче з туману, ніби у маренні почула голос: «Якщо твій тато не буде жити, то твоє місце тут». З острахом огледілась довкола. Скрізь пустка, тільки гілляка якогось дерева настирливо шкрябає в шибку. Вона чула! Це не могло ні наснитись, ні долинути звідкись. З інших кімнат, наприклад. Дім порожній, десь на другому крилі мешкає одна родина. Ось і все. Але голос? Звідки він? Звідкись, а чи з власної душі? Слова вкарбувались навечно у пам'ять, їх не стерли ні події, що насувались, ні пізніші десятиліття, відведені їй долею. Таке не забувається. І таким не нехтують. Лишень через роки вона збагнула, що сам Дух Святий був її провідником і просвітителем. Перший крок до Христа вона зробила у ямі. Наче давня християнка, переховуючись у катакомбах, де поволі міцнів її дух, вичавлюючи залишки поганства, так і Анна: вона полюбила Христа усім серцем, беззастережно віддавшись Йому. Дуже поволі, проте неухильно, спадала з очей її душі заслона, зсилаючи на зранене серце ласку небесного Світла, їй відкрилося, що Новий Завіт не заперечує і не усуває Старого, а є продовженням і доповненням; що Ісус Христос є тим самим Богом, про якого навчала її рідна мати; що Він є обіцяним

Богом, Месією, який прийшов до народу жидівського; ті не тільки не прийняли Його, але ганебно зрадили та видали на мученицьку смерть. Вона нарешті знайшла велику правду. Для неї все звелось до єдиної істини, яку так гаряче бажала пізнати. У серці зродилось нове бажання – любити Господа Бога понад усе, віддати Йому своє життя цілком, оте нужденне і гноблене життя та скривавлене, зболіле серце.

Монахині оточили Анну материнською опікою, де вміщувалось море щирого співчуття та безкорисної любови. З кожним днем, наче отруту з організму, крапля за краплею, вигнітала Анна з найпотаємніших сховків душі усі сумніви та вагання. Добрий, ласкавий Господь Бог ставав їй найдорожчим Батьком.

– За кілька днів Різдво, може, ви хочете висповідатись? – запропонувала сестра настоятелька.

Погодилась дуже радо. Мала величезне бажання виказати усе, що накопичилось чорним згарищем на душі. До сповіді приготувлялася сама, не випускаючи з рук молитовника. Вона мусила висповідатись за усе своє дотеперішнє існування, адже вперше приймає святе Причастя. І не знала ще, що в такий спосіб приймає у своє серце самого Господа Бога. Так вже заведено у цьому світі: кого Господь кличе за собою, того завжди спершу попереджає великим терпінням, аби згодом обдарувати ласками, світлим розумом, чулим та люблячим серцем.

Сповідь приймав отець ігумен Йосиф.

– Це невинна душа, – все, що міг сказати настоятельці.

Для більшої безпеки Анну забрали за клявзуру, куди доступ світських осіб обмежений. На душі Анни зробилось легко, радісно і солодко. Отець Йосиф прислав Святе письмо Старого і Нового Завітів, вона почала разом з монахинями брати участь в усіх богослужбових молитвах.

Вона забула про все, навколишній світ помертвів, видалось їй, що витає вона десь високо-високо над землею. Так Анна поступово входила у монаше життя.

З огляду на безпеку їй не рекомендували виходити поза межі дому. А їй наче і не звикати до такого. Кімната з високою стелею – не яма. Багато світла, тепло і затишно. Книга сама проситься до рук. А тут ще нагодився брат Матковський. Через хворобу одна з монахинь, сестра Севастіяна, не могла ходити до церкви. Отець Йосиф з братом Віталієм щоденно відвідували хвору, приносячи Святі Тайни. Користала з того й Анна. Їй перепали книги, і не лишень богословські. А у надвечір'я Різдва Христового отець Йосиф передав дівчині кошика з вишуканими наїдками. Прагнув ігумен хоч у такий спосіб підсолодити гірку долю Анни. Монаше життя відкрилось Анні у чарах невимовної краси, якась сила манила, вкладаючи в уста щораз палкіші молитви. Усе частіше Анна задумувалась: чи не залишитись тут назавжди?

Від батька не надходило жодних вісток. На серце лягала тривога, відчувала: щось має трапитись. Розради шукала в молитві. Якось вона постановила собі твердо: якщо батько буде живий, то її місце при ньому, а якщо Господь Бог його забере, то вона має залишитись у монастирі. Знову наринали слова, які ні не мить не забувала: «Якщо твій батько не буде жити, твоє місце тут».

Появився Іван. У руці перебирав вчетверо згорнутий аркуш паперу.

– Панунцю, маєте листа від тата.

Вихопила з рук. Розгорнула, втупилась поглядом. Що це? То не татів почерк. Це не батько.

– Пане Іване, що то має означати?

– Перепрошую, панунцю, але ваш тато дуже хорі і самі не змогли написати.

Серцем рвалася до татуса, хоч і добре усвідомлювала усю згубність подібної затії. Серце стогнало у тривозі і недоброму передчутті.

Через якийсь час знову з'явився Іван і, мнучись, затинаячись, сказав те, на що вона очікувала. Іван казав, що батько заснув і вже не прокинувся.

Не плакалось. Залізними обручами стиснуло серце. Часом сліз бракне, навіть коли було тих сліз – море. «Все минає, – думала розважливо. – Тільки один Бог є вічним і незмінним. Тільки Він є самотнім Паном життя. І тільки Йому воно належить». З руїн земного життя вибудовувалось для Анни нове існування – вічне, нескінченне...

Сумна історія з батьком отримала трагічне продовження. Сестра Моніка поверталась з Перемишлян. Напівдорозі до Унева бачила в рові вбитого чоловіка. Був роззутим, а ноги мав маленькі. «Батько! – тьохнуло серце. – То він. У нього ноги дуже малого розміру. Батько...» Не бралась нічого з'ясовувати. Навіщо? Прийняла допуст Божий. Зрештою, чи один тільки Гаврило Ляхер мав малі ноги? Але... То був батько. Так підказувало їй серце.

Наближався Великий піст. Анна отримала нову розраду. На прохання настоятельки почала читати сестрам про Христові Страсті. До глибини зворушили її ті місця, де йшлося про невдячність та злочини фарисеїв і книжників. Кривава рана за втратою батька поволі загоювалась. Додався ще один рубець на її зраненому серці. Забравши земну маму, Господь дав Анні матір духовну в особі сестри-настоятельки. Надзвичайною лагідністю та добротою сестра Теодора розтоплювала залишки криги у її душі. Кожним кроком, вчинком, словом настоятелька стверджувала вічні християнські істини безкорисної неподільної любови Спасителя. Укорінившись, в Анни виростало незвідане досі бажання посвятити своє життя Ісусові. У такий спосіб вона мусить винагородити Його за невдячність вибраного народу.

Тиха плинна течія монашого життя спершу наче непомітно, а далі все зриміше, підхопила Анну. Вона вже брала участь в усіх богослуженнях як рівна серед рівних, зранку готувала сніданки та прибирала. Далі змушена була пам'ятати про конспірацію, аби хтось не запідозрив, що в жіночому монастирі сторонні. Полювання за євреями тривало, незважаючи на явні ознаки конання фашизму. Надворі розпогоджувалася весна 1944 року. Але знайшлась підла, нікчемна душенька. Донесли, що в монастирі студитів переховуються євреї. Валка жандармів наближалась до їхнього дому. Страх огорнув усіх, наганяв заціпеніння. Хтось першим оговтався. Треба було негайно діяти. Хутко перевдягли Анну у монашу одежу, на очі – окуляри, в руки – голку та шитво. Збоку виглядала навіть на доволі симпатичну монахиню, що старанно трудиться над вишиттям обрису до Великодня. Усі разом гаряче молились Богородиці, аби їх оминуло лихо. Серед жандармів міг трапитись такий, хто знав Анну з лиця ще за час її праці у старостві. «Під твоєю милістю прибігаємо, Богородице Діво...» Минулося. Нічого не запідозривши, відділ жандармів поманджав до Перемишлян. «Богородице Діво, радуйся, благодатна Маріє...»

Іноді їй доводилося залазити під ліжко і перебувати там доти, поки не підуть відвідувачі. Але це ніщо, усього-навсього під ліжком і то на якийсь час. Це не яма і не шість місяців сидження під землею.

Вечори Великого Посту були сповнені невимовними містерійними чарами. Зібрані в одній кімнаті монахині зайняті справою. Кожна своєю, але таке відчуття, що вони виконують одну велику спільну Роботу. Сестра настоятелька Теодора пряде, сестри Моніка та Севастіяна звивають у клубки вовну. Анні випало довишивати обрус. Світ спокою, врівноваженості, доброти та жертвовності сповнював душу Анни невідворотним бажанням прилучитись і собі до монашого життя, де є правдива любов до Бога.

Недільного ранку, коли монахині пішли до церкви на Службу Божу, Анна нерішуче підійшла до сестри Севастіяни, яка продовжувала хворіти: – Що треба зробити, аби вступити до монастиря? – запитала тихо.

– Напишіть листа до матері ігумені, – відповіла черниця, аж ніяк не здивувавшись запитанню.

Її попереджали і навіть відраджували. Вона мусить усвідомити, що це означає – стати монахиною: рано вставати, довго молитися, тяжко працювати, скромно харчуватись. Треба терпіти зневаги, упокорення та інші прикромці. А вона така молода, красива, гарно співає і грає на піяніно, вихована в добробуті та статках. Перед нею ще відкриється світ, бо німці не вічно ж будуть.

Слухала поради сестер уважно, покірливо схиливши голову. Що мала відповісти? Що йде за покликом голосу; що твердо вирішила віддати своє життя Христові; що щастя шукала у світі і не знайшла, бо там його немає... «Якщо твій батько не буде жити, твоє місце тут». Пригадався той перший ранок у монастирі, ікона Спасителя і слова, які линули ніби нізвідки. Але вона тепер достеменно знає, звідки той голос.

Відповідь від матері ігумені надійшла у Великодну П'ятницю. До них завітала сестра Кикилія і повідомила, що Анна має на Великдень навідатись у Якторів. Перший крок зроблено. Вона ступає на територію чогось незвіданого, але такого бажаного і милого її серцю. Вона все обдумала, це її рішення, яке ніхто не зуміє перемінити. Хіба що Він. Але чи це не Він кличе? Врешті, то лишень перший крок. Ще залишається можливість відступитися, обрати інший життєвий путівець. Та іншого, певно, не буде. Вона вирішила – і вороття немає. Про що думала у ту мить? Про світ, у якому не залишилось нічого з минулого. Не було там місця і для Володимира Заплатинського. Так, вона приносила у жертву і своє єдине щире кохання. Пробач, Влодку!

Заграли дзвони: «Христос Воскрес!» Земля вмилась теплими дощами, завітчалася рястом, вибухнули соки, несучи радість новому життю.

Світ заяснів, увібрався в зелене, біле, рожеве. Поля та луки вкрились різнобарвною скатертиною. Світ став кольоровим, а вона у однотонному монашому однострої ступає назустріч дню, де веселково манять хіба що небесні барви. Вона йде приймати новіціят. Сестра настоятелька Теодора то раділа, то плакала. Не хотілося відпускати цю милу, чарівну дівчину, що стала для їхньої обителі чимсь на зразок теплого весняного сонечка.

У каплиці Якторівського монастиря Анну завели на місце, призначене для світських людей. Спливали години, її ніхто не кликав, тільки було чутно приглушені людські голоси. Це відгомін радісних розмов монахинь при Великоднім сніданку. Діставши вервицю, Анна почала молитись до Матері Божої.

– Чомусь довго вас не кличуть.

Обернулася. Сестра настоятелька Теодора стояла з простягнутою рукою. На долоні – свячене яйце.

- Візьміть, бо певно, зголодніли. Взяла, всміхнулись одна одній.
- Христос Воскрес!
- Воістину Воскрес!

Про неї «згадали» аж під час обіду. Тут же запросили до спільної трапези, вмостивши до столу новичок. З огляду на військовий стан, Анну відразу взяли за клявзуру.

* * *

Історія монастиря у селі Якторів (що за три кілометри від Нева) цікава та повчальна. 1920-го року на парафію до Якторова прибув дуже ревний у справі Божій о. Калинюк. Йому й спало на гадку згуртувати побожних дівчат і створити жіночий монастир. Свою ідею священник-целібс Калинюк подав митрополитові Андрею Шептицькому, який, виявляється, також носився з думкою про організацію жіночого монастиря за правилом св. Теодора Студита. Через три роки вирости перші споруди обителі, де замешкало шестеро монахинь. Та бажаючих присвятити своє життя Ісусу Христу ставало все більше. Треба було попідквуватись про подальший розвиток монастиря. Митрополит Шептицький посилав в Якторів 24-річну енергійну монахиню Йосифу Вітер, яка вже встигла по облечинах побути у монастирі сестер василіянок у Львові. До монастиря відходять поля та ліси, які належали митрополитові, простора площа біля церкви, п'ять просторих приміщень господарсько-побутового призначення. Зусиллями ігумені Йосифи у 1926 році до монастиря зголосилось 20 новичок. Окрім того, в Якторові заснували сиротинець. Найздібніших вихованців згодом посилали у вищі школи. На початок Другої світової війни в монастирі проживало 70 монахинь і 30 дітей.

Кілька разів до Якторова навідувався митрополит Андрей Шептицький. Владику вітали діти-сироти і усі мешканці монастиря. Митрополит повчав, а після того подовгу розмовляв з сестрами. Завжди готував монахинь до настання часів, коли церква зазнає гонінь та переслідування, закликав за усіх обставин залишатись вірними Господу. Сестри жили дуже скромно, та для дітей ігумені нічого не жаліла. Все робилося для того, аби діти мали поживну їжу, доволі іграшок, пристойне вбрання та взуття. Незабутні враження залишались у сиріт від поїздок до Львова, де вони у митрополитих палатах давали концерти. Малюки гостювали по два-три дні. Митрополит тішився дітворою, щедро обдаровував, а їм дозволялось вилазити владичі на коліна, обіймати, цілувати.

Довкола двоповерхового будинку монастиря розкинувся город. З одного боку будинку стояла фігурка Божої Матері, обсаджена квітами, з іншого – святого Йосифа. Був також дитячий майданчик, далі розміщувалось господарське подвір'я, за яким розлягався великий фруктовий сад, посаджений сестрами. Сад щороку давав щедрі врожаї. Частина фруктів йшла на продаж, аби купити зерно. Мав монастир дві пари коней, корів, птицю, поле. З усім цим монахині порались самі. При тім були абсолютно переконані, що жодна фізична праця не перешкоджає злуці з Богом. Навпаки, праця – це служба Богові, вияв покори. Через тяжку мозольну працю виробляється дух убожества. Окрім матірнього дому в Якторові, мав монастир сім дочірніх домів: в Уневі, Великих Гаях, Львові, Брюховичах, Галичі, Підгайцях Великих, Перемишлянах. Ось куди завела доля Анну-Фаїну Ляхер. Вона переступила рів долі (за легендою назва «Якторів» походить від здивованого вигуку татарської бранки. Втікаючи з полону, сердешна дісталась місцини, перетятої глибоким

яром. «Як то рів!?» – начебто вигукнула небога). Глибока яруга подолана. Позаду залишились чортополох і дике поле гірких втрат та мрій, які стали ілюзіями.

Не було довгих святкувань і душа не мала змоги розважитись. Може, вона чекала на щось інше, сподівалася, що з нею будуть панькатись, проводити задушевні розмови. Щось випитувати, цікавитись минулим, вивідувати настрій і шукати відповіді, чому вона відважилась на подібний крок? Натомість усе виглядало якось буденно. Наступного ж дня після Великодніх свят сестра Дарія, наставниця новичок, доручила Анні обробляти город. Треба було звільнити від бур'янів тендітні паростки буряка. Усе добре, тільки б знати, як виглядає сам буряк. На допомогу прийшли сестрички. Доручення по чергово змінювались: від миття посуду – до годування свиней. Але ніщо не зуміло замулити криницю щастя Анни. Чернецтво виливало на її зболілу душу цілющий бальзам самозабуття. Важка фізична праця компенсувалась духовними розмовами з настоятелькою. Анна вмошувалась біля столу і годинами могла слухати розповіді про те, що любов до Бога проявляється насамперед шляхом цілковитої жертви власного життя, підкоренням своєї волі, через повну віддачу свого серця та душі. Особливе захоплення викликали розмови про Матір Божу, про чудесний Покров Пречистої Діви Марії, про те, що ніколи ще не чувано, аби ця Найліпша Мати усього роду людського не вислухала когось, хто її просить про допомогу.

Здалося Анні, що вона заново народилася, і відтепер розпочинається її нове, майже неземне життя. У ревній молитві-звертанні до Всевишнього вона виказувала свою готовність віддати Йому усе своє життя, волю, серце, душу і тіло, аби хоч незначною мірою покрити ту велику зневагу, яку заподіяв Богові її народ. Десь вона вичитала слова св. Ігнатія, під якими також радо б підписалася: «Господи, візьми в Свої руки мою свободу, прийми пам'ять, розум і всю мою волю. Все, що маю і посідаю, чого Ти мені уділив, сьогодні Тобі віддаю і жертвую без жодних застережень, щоб Ти тим розпоряджав по Своїй волі. Дай мені тільки Свою любов і ласку, того мені вистачить. Понад то, нічого більшого не бажаю».

Залишившись на білім світі сама-самісінька, ставши билиною край шляху, яку хто захоче – скубне, вона знайшла розраду у молитві до Матері Божої. «А я, Мати Божа, приношу Тобі в дар мою нужду, бо крім неї більше нічого не маю. І стаю щоденно у Стій Твого Сина з порожніми руками. Ти, Пречиста Діво Маріє, про це добре знаєш. Тому благаю Тебе гаряче, Мати Божа і моя найдорожча Ненько: не випускай мене з-під Своєї святої опіки, дай, щоб я для себе цілковито вмерла, а жила тільки в Ісусі і могла колись в небі співати Йому вічну пісню любови. Вірю, що мене вислухаєш, бо ще ніколи нечувано, щоб той, хто прибігає під Твій Покров, благає Твоєї помочі, або умоляє Твого заступництва, був Тобою опущений».

Наближався вересень 1944 року. Фронт відкотився далеко на захід, німці відступили, і вже Анні Ляхер не було чого потерпати за власну безпеку. Вона може бути вільною! Ще не пізно сказати: «Ні». Має музичну освіту, знається на друкуванні. Якось дасть собі раду, не пропаде. Можливо, хтось очікував, що саме такий крок зробить Анна. Ніхто б не осудив її за подібне рішення. Але рішення давно прийняте. Вона залишається служити Богові. Навічно.

Сестра наставниця Дарія повідомила, що обличчя Анни відбудуться на Різдво Матері Божої. А перед тим повинна вона відбути тиждень у самотній мовчанці.

Заплатинський навідувався зрідка. Нові обставини, прихід більшовиків, змушували його дотримуватись ще жорсткішої конспірації. Між ними все залишалось, наче як і колись, і водночас про багато речей вони не домовлялись. У лавах УПА загинув рідний брат Володимира.

– Бачиш, наші брати загинули. І я теж не буду жити.

Він перейнявся повністю тією фатальною думкою. Анна не перечила. Вона також щось відчувала...

– А ви знаєте, що ваша Ганя вже має мовчання і готується до постригу? – щебетала сестра Моніка, випадково перестрівши Заплатинського.

Став, немов вкопаний:

– Так, мені вже сказали.

Було рушив з місця, та зупинився, повернувся до сестри Моніки:

– Скажіть їй, якщо вона собі того бажає, то я їй зичу усього найкращого. Передайте їй привіт. Хай молиться за мене, а я йду здобувати волю України!

То був кінець, їхні дороги розходились назавжди. Володимир Заплатинський, взявши псевдо «Люшня», перейняв керівництво крайовою службою безпеки. Він знав: вороття назад не буде. Тому боротьба до повного знищення. Але кого? Червоний монстр занадто дужий, викувавши міць у горнилі чотирилітньої війни, він щойно проходить Європою, він потребує свіжої крові і нових жертв. Залишається друге: «...або згинеш у боротьбі за неї».

Анна молилась, аби постала незалежна Україна. Це для нього – для Володимира, їй вже нічого не треба. Та скільки молитв потрібно було на той час, аби здійснилось омріяне?

Сповідником Анни став отець ігумен Йосиф, він і дав їй постриг. Коли відбувалась містерія дійства, коли на долівці храму хрестом лежало розпростерте тіло, багато хто помітив зворушення на обличчі отця ігумена. І стала Анна Марією! Настоятелька наполягала, аби дати ім'я Андроніка. Ігумен заперечував: «Їй належить ім'я Марія». Отець Йосиф знав, що говорить. Ніхто в монастирі навіть не здогадувався про національну приналежність вже тепер сестри Марії. Надто вона в усьому була подібна на українку.

Володимир приходив, аби провідати сестру Марію. Була зима, а в сестер-монахинь тривали реколекції. У ворота постукав чоловік, дуже подібний на українського повстанця.

– Хочу мати розмову зі сестрою Марією, – попросив чемно.

– Перепрошую, пане, але то є неможливо, – відказала ігуменя. – У нас якраз реколекції. Сестра Марія не може вийти до вас. Не має права.

Не наполягав. Довго виднілась на сірій повсті дня його постать. Січневий вітер замітає сліди. А в той час у келії ревно молилась сестра Марія. І було їй на серці особливо тяжко та тривожно.

Вістка про Володимира долетіла ще раз і, вочевидь, востаннє. Марія Гнатів, що готувалась прийняти чернецтво, і таки свого домоглась, ставши сестрою Хризантією, поверталась зі Львова зі своєю подругою Надією. Коли переходили село Плетеничі, почули голос: «Надю, зайди на хвилину». Увійшли до незнайомої хати. Там побачили

молодого чоловіка, котрий з ними чемно привітався. З розмови незнайомець вияснив, що ідуть дівчата у Якторів.

– А сестру Марію ви знаєте? – звернувся до Марії Гнатів.

Звісно, вона знала сестру Марію. Власне, вона знала усіх сестер, бо змалку там виховувалась.

– То передайте їй поздоровлення від мене і попросіть, щоб молилася, бо я свідомий того, що скоро загину. А ніхто інший, крім сестри Марії, не буде за мене молитися.

Вже невдовзі краєм облетіла вістка, що у нерівному бою з енкаведистами загинув керівник крайової служби безпеки «Люшня». З побратимом-зв'язківцем їх оточили на узліссі. Бій був жорстоким, але коротким. Останні набої тримали для себе...

«Бідна моя Фаню, Ганнусю, сестро Маріє! От і сталося те, що мало статись. Де тепер наш садок, а чи світять над Перемишлянами зорі, як нам світили? І хто тепер сидить за нашими партами? Чи гуляє молодь, як було у наші часи? Не судилося нам бути у парі. Видно, на то була Божа воля. Знаю, ти мене оберігала, як могла. Мене вже давно мали схопити. Хитрощів у більшовиків більше, аніж в усіх окупантів, яких до того знала наша бідна Україна. Пригадуєш, як мене викликали у військомат. Повістку навіть виписали. І як ти, ризикуючи собою, випитувала у військома Федченка, що то за повістка? Отой Федченко виявився порядним чоловіком. Він щось там розвідав і через тебе передав: «Щоб не йшов». А як ти обіцяла мені, що за нікого і ніколи заміж не вийдеш. Так і сталося. Тепер вже ніхто за нікого не вийде. Я в обіймах сирієї землі. Ото моя наречена і жона повіки. Тобі випала доля перебути усіх нас. Мусиш молитися, бо окрім тебе, вже нема кому. Молись, бо я того дуже потребую. І не забудь про моє давнє прохання... То я залишаю як заповіт. Березовий хрест... На моїй могилі... Щоб був березовий хрест... Моли-и-и-с-ь».

Спускалась сходами донизу, наспівуючи слова якогось Псалму. Внизу сиділа жінка з дитиною.

– Сестро Маріє, ви так собі співаєте, а не знаєте, що Заплатинський забитий. Йому обкрутили ноги і руки колючим дротом й забрали до міліції.

Що вона чує?! Не тямлячи себе, біжить до канцелярії. Впала перед ігуменею, все розповіла.

– Дивіться, то це обручниця Христа?! – вдавано холодно зустріла ігуменя. – Вона за хлопцем вболіває.

Та їй було байдуже, що говорять. Наче з іншого світу долинали слова:

– Ліпше ідіть до каплиці і помоліться за нього.

Так і зробила. У забутті вклякнула перед святими образами. Співчуття прийшло лишень від сестри Терези. Разом наплакались і намолилися. Наступного дня проситься Марія на сповідь до отця ігумена.

– Прошу отця... – клубок гіркоти докочується до горла, спазми болю стискають горлянку, язик дерев'яніє. Сльози самі котяться щедрим горохом. Не стрималась – голосно розридалася.

Мудрий наставник поклав руку на її голову:

– Він сам себе стратив. Так мусив. На все воля Божа. Він не проклятий, а мученик. Завтра за нього відправимо службу Божу.

Тепер вона вільна. Абсолютно і незаперечно. Вільна, як вітер в полі. Нема нікого. Відтепер вона цілковито може віддатися Богові. Від хвилини, коли сповідалась отцеві ігуменеві, і посьогодні, через багато десятиліть, – перша молитва після Святого Причастя за нього, Володимира. Так було, так є, і так буде, допоки житиме.

Ще багато років він приходив уві сні. Потім... Володимир Заплатинський став вічністю...

Сестра Хризантія набралася відваги, підійшла до Марії і запитала:

– Ви знали «Люшню»?

З очей Марії покотились сльози.

Сестра Хризантія поспішила розповісти про ту дивовижну зустріч зі Заплатинським.

– Це мій спаситель. Він врятував мене від смерті. Я за нього буду молитись, поки буду жити.

На самому небокраї, ген за перемишлянськими горбами, довго на чорному небі блукало дві зорі. Сторонньому спостерігачеві було добре видно, як небесні блукальниці силкуються за допомогою рук-промінчиків дотягнутись одна до одної, аби злитись воедино, стати одним нероздільним цілим. Та скільки не намагались – нічого у них не виходило. Минали довгі години, а віддаль між зірками не меншала. Одривались їхні «руки», тьмяніли промінчики, руйнувалися містки надії, слабшали голоси. Невідомо, скільки тривало те дійство. Згодом, одна зірка згасла, щезла у космічному просторі. Замість неї – чорне німе тло зраненого неба.

Розділ третій:

ЮДОЛЬ, УСИПАНА ТЕРНЯМ

Одна-однісінька, на сотні кілометрів людських почувань, на мільйони вимірів людських доль. Зовсім сама... Залишилась, втративши все, окрім Любови. Вона монахиня, отож, мусить любити людей і Бога. Служити Істині, вишукуючи її, а чи несучи у спільноту від вічного Вівтаря Абсолюту. Вона готова до такої долі. Ще до створення світу Господь Бог визначив, що вона, Фанка, буде монахиною. Сталося те, що мало статися, і буде так, як повинно бути. І коли Всевишній кличе, то треба йти. Її покликано. Вона чула той Голос.

У Якторові та Уневі надзвичайна подія – до монастиря приїжджає отець Архимандрит Климентій Шептицький. У круговерті подій, посеред тривожних перших післявоєнних місяців прибуття Архимандрита стало духовною оазою серед пустелі розбурханих людських пристрастей.

Прислуговувати високому гостеві мала старша за віком сестра Маргарета. Марія збиралась до дочірньої, коли до неї увійшла настоятелька, сестра Дарія.

– Отця Архимандрита будете обслуговувати ви, – повеліла.

Висока аскетична постать, погляд звернений кудись увись. Граф Шептицький аж світився добротою і довір'ям. Вона побачила людину, котра тілом перебуває на землі, а душею і серцем – в іншому світі.

Почались звичні розпитування-вивідини: отець Климентій цікавився, як поводить ся їй в монастирі, з'ясовував її минуле. Усе розповіла, бо не бачила причин щось приховувати перед цією людиною. У відповідь отримала дуже цінні поради. І наче між иншим:

– Ви молитесь за свій народ?

– Ні, – відповіла просто.

– А ви повинні за нього завжди молитися.

Сприйняла це як мудру настанову. І справді, вона наче забула, ким є, з якого племені вийшла. Прости, Господи! Відтоді ніколи не забуває проказати молитву за народи – український і єврейський.

Коли прийшов час Марії приймати перші обіти, з Унева в Якторів спеціально приїхав отець Архимандрит. Був празник введення Пречистої Діви Марії тривожного 1945 року. Вже незадовго чорна пелена терору окутає Українську греко-католицьку церкву. Буде арештована уся єрархія на чолі з митрополитом Йосифом Сліпим. На Синоді УК духовенства у Львові 8 березня (час гамана!) 1946 року, де не буде присутній жоден з єрархів церкви, проголошено «самоліквідацію» УГКЦ і об'єднання її з РПЦ. Тисячі духовних осіб засуджено на довгі роки ув'язнення. Арештовано отця Архимандрита Климентія Шептицького, ігумена Унівського монастиря отця Йосифа, ігумену Вітер. А згодом прийшли і за монахинями. До в'язниці потрапила і Марія, разом зі сестрами Крискентією, Мануїлою, Пахомією. Через два тижні Крискентію та Марію випустять. «Ось тобі й нова «гуманна та демократична» влада, – з гіркотою думала сестра Марія. Зазнавши нечуваних гонінь за німців, не сприйняла цей арешт надто серйозно. Після пережитого за фашистської окупації вже ніщо не могло вплинути на стійкість її вдачі. Вона пройшла таке загартування, після якого не гнуться – хіба ламаються. Але ж йдеться не про неї. Чому потерпає мати ігумена, котра врятувала життя стільком євреям? Чи перед радянською владою то вже не є заслугою? Вони почали збирати підписи на порятунок Йосифи Вітер. Коли петиції були заповнені сотнями підписів, згорнули сувої і понесли до відповідних органів. Не допомогло аніскілечки. Навпаки, розпочались інтенсивні розшуки сестри Марії для повторного арешту. Попереджена добрими людьми, вона вибирається у дочірній дім Гаїв Великих, що в Тернопільській області.

Розрахунок був простий, почерпнутий «переконаними» атеїстами зі Святого Письма: вразити пастуха, а отара сама розбіжиться. І справді, все виглядало доволі приречено. Церква готувалась до існування в підпіллі, але як це здійснювати на практиці – ніхто не знав. Потрібні були нові проводирі, які вкажуть шлях, порадять, як жити і діяти далі. Ігуменом Студитів в Уневі стає отець Никанор. Згодом Климентій Шептицький доручив йому духовне керівництво над монахинями-студитками. Виснажений німецькою тюрмою, звідки він врятувався дивом, архимандрит Никанор опікувався кожним ченцем та черницею, проповідуючи у житті любов. Усім терплячим та бідним подавав свою щедрu руку. З любов'ю переносив прикрощі та терпіння, умів вирізнити усе добре в кожній особистості. Любив усіх однаково, особливо тих, хто робив йому прикрість. Монахи горнулись до нього, як до батька. Це компенсувало життєві негаразди та злигодні. Монахи почувались щасливими. Вони знали, що мають проводиря, котрий своєю жертовністю і терпінням стягає з Неба росу Божих ласк.

Почастішали розмови про можливу ліквідацію монастиря. Архимандрит Никанор поспішав. Треба було забезпечити майбутнє у підпільних умовах треба було навчитись

жити серед вовків, не по-вовчому виючи. Взимку 1950 року кілька сестер склали вічні обіти. Серед них – сестра Марія.

«Мати Божа – наша найдорожча Мати, не одну вже душу вирвала з кігтів дочасности і веде її до вічного щастя». Слова духовного Отця запали в душу Марії, сягнувши найпотаємніших глибин її серця. Мимоволі заглянула далеко-далеко у своє життя і зрозуміла, що хтось кермував ним: кожним віддихом, кроком, вчинком. Вона стала твердо вірити, що Пречиста Діва Марія, навіть поза її свідомістю, спрямовувала її потаємні бажання стати християнкою. Аж тепер вона збагнула, чому усе життя її оточують християни.

І згадався Марії вечір, коли Володимир запропонував навпростець:

– Давай утворимо сім'ю.

Яке б любляче дівоче серце не пристало на таку пропозицію? Стільки років разом, взаємна симпатія виплюскується, переповнюючи чашу кохання.

Відповіла щиро, як уміла:

– Не можу, мене щось стримує.

– То я піду до монастиря! – спересердя вигукнув Заплатинський.

На доказ відростив борідку.

– Влодку, я тобі даю слово, що якщо не за тебе, то за нікого в світі не вийду заміж. Уже краще в монастир.

А таки щось стримувало. Тепер вона знає, що саме. І не він, а вона в монастирі. Він приходив останньої днини, вже коли Марія взяла постриг. Чекав, просив. Не вийшла. Він пішов, його взяла ніч...

«Влодку, я тут, аби в молитвах продовжити те, чого домагався ти». Наприкінці серпня 1950 року трапилось те, на що в тривозі очікували. Тупіт чобіт, важкі грюкання в двері, груба мова. Монахинь вигнали на вулицю голіруч.

Подалась Марія зі сестрою Хризантією до Перемишлян. Таке було веління архимандрита. Зрештою, що ще залишалось Перемишляни, як-не-як, її родинне місто.

У чернечій одежі зайшла прямісінько у райком партії. Там працював другим секретарем райкому Борис Сидорович Муха. Знала його ще з довоєнних більшовицьких років як редактора районної газети «Червоний прапор».

Ото видовище – монахиня у приймальні компартійного райкому! Відразу до неї: «На кого чекаєте?» Двері кабінету другого секретаря замкнені.

– На Муху.

– Він у першого.

Хтось з прудкіших побіг повідомити. Виходить Борис Сидорович. Упізнав: «Кого бачу!» Обійняв, розплакався. Тут звідкілясь взявся начальник районної міліції Анісімов:

– Як там «Люшня»? – вколов у серце.

– Ходіть до нас – дамо роботу, – безжурно пропонував Муха.

Вона, власне, задля того і навідалась. Згадала про своє секретарювання у районному відділі народної освіти. Дивись, взяли. Наче й не було довгих років перерви. Почались для сестри Марії будні секретаря-статиста Перемишлянського райвно. Десять довгих років змушена була передруковувати матеріали про те, що «релігія – опіум народу». А неподалік у районній газеті трудилась коректором сестра Хризантія. Їй також траплялися тексти, від яких туманіло в очах, терпли руки. Та на те він і підпільник, аби на виду у всіх

робити одне, а потайки зовсім інше, часто протилежне. На «потайки» залишались молитви і щира віра в Бога.

Роки після Другої світової війни збагатили с. Марію життєвим досвідом. Вона вчилася спостерігати за подіями і часто помічала роздвоєність людської натури. Якось почула, як Борис Муха спересердя сказав: «Церкви закривають, людей вивозять, але навіщо ікони нищити? При чім тут ікони?» Промовив це при Марії, бо та ніколи не приховувала своїх переконань, обороняючи христову віру. Не втаювала навіть того, що була на похоронах митрополита Шептицького. Ділилася враженнями від споглядання цієї велетенської в українській церкві та історії постаті. А вже саме ім'я митрополита могло гарантувати величезні неприємності.

Якось біля друкарської машинки забула вервицю. Мала дуже пильну роботу, а потім забула. Наступного дня завідуючий райвно подає їй щось в руці: вервиця. Це він, бачачи, як скромно вдягається його секретар, вділив Марії ще одну ставку. А міг... А знав... Усі знали. Ось і начальник міліції Михайло Чернов, видно допекло чоловіка, з жалем мовив:

- Мої руки стікають кров'ю. Мене не помилують.
- Нічого, покайтеся щиро, бо раніше ви не знали Господа.
- Того не може бути!
- Може, бо так гласить Христова віра.

Чернов часто навідувався до їхнього дому. Мав нестримну потребу спілкування з Марією. Якось не втримався:

– Мене дивує, що ви з тими старухами маєте спільного? – окидував поглядом вже немолодих черниць, серед котрих чимало було зовсім неписьменних.

Марія заперечувала, як могла, оповідала про Бога, Його любов та доброту.

Відмахувався від тих слів міліцейський начальник, поспішав до виходу.

Невдовзі трапилось те, що було звичним у ті часи. Каральний загін Чернова напоровся на добре сплановану засідку вояків УПА. Поранений, лежав Чернов перекинутий через коня, вмираючи, відчуваючи наближення останніх хвилин, проволав: «Боже, прости мені...»

Прибігла заплакана дружина:

- Я тепер все розумію. Мій Михайло мертвий.
- Він не мертвий. Він перед Господом, – як могла, заспокоювала Марія.

Та простягає 200 карбованців:

- Візьміть, на молитву за Михайла.

За упокій душі раба Божого Михайла службу правив сам ігумен.

* * *

Радісна вістка увірвалась складеним вчетверо аркушем паперу. Брат Леонід живий! Взятий на фронт у 1941 році, він пройшов дорогами війни, залишившись не ушкодженим. Листа Леонід вислав у Перемишляни навімання. Уже з міської ради, куди й потрапив лист, розшукали сестру Марію.

Десятки разів перечитувала того листа, рясно скроплюючи слізьми. Бог милосердний, хоч Леонід залишився жити. Вона молилася і відписувала братові. Розповіла про все, нічого не приховуючи. Що приховувати, хай знає, яка страшна трагедія спіткала їхню

родину: описала смерть Оскарда, матері, батька, детально про власне врятування. Відповідь надійшла так швидко, що й не сподівалась. Брат писав, що хоче приїхати. Вони зустрілись у Гаях Великих, де перебувала тоді Марія. Леонід у військовій формі, Марія – в монашому однострої. Уже це свідчило, як непросто ними пройшла війна.

Довгою була розмова. Нарешті Леонід промовив:

– Куди мені тепер? Скоро демобілізуюся, а куди повертатись?

– Якщо я залишусь вірною покликанню, то Бог від нас не відступить – тихо відповіла сестра.

Леонід не повернувся ні в Україну, ні, тим паче, в Перемишляни. Замешкав у Москві, де невдовзі одружився. У молодого подружжя народилась доня, яку охрестили Мальвіною. Саме так – охрестили. Такою була Божа воля і бажання батьків. Хрестив дитя отець Пахомій ЧСВВ. А через роки дочекався Леонід онучки. І нарекли її Анною. Спеціально на здійснення обряду Святого Хрещення їздив до Москви отець студит Мирослав. Будучи вже в літах, Леонід зізнався священникові: «Я також готовий прийняти тайну Святого Хрещення». Чи не в один день святкували у домі хрещення онуки, діда, шлюб Леоніда з Марією. Святою водою окропились стіни помешкання цієї вже повністю християнської родини.

А Марія? Втерши скупі сльози, порадівши за брата, за усе добро, що коїться в світі, продовжувала двигати свою нелегку чернечу ношу. Багато чого змінилось довкола. Ось і в Перемишлянах нарешті з'явилися дороги з твердим покриттям, вирости нові будинки, життя наче стабілізувалось, увійшло у звичне буденне русло. Важким відлунням завмерли в густих лісах останні згуки запеклих боїв. Вирви, шанці, запалі криївки та могили – як німі свідки. Через роки на горбику, де вічно упокоївся Володимир Заплатинський, виросте березовий хрест. Як і просив.

У 1953 році, після смерті Сталіна, з в'язниці випустили ігуменю Йосифу Вітер. Архимандрит Никанор працював у Львові кочегаром. Треба було шукати застосування своєму покликанню. І багато черниць стараннями добрих людей закінчило Червоно-Хрестівську дворічну школу медсестер. Пішла вчитися у школу медсестер і Марія. Вже після першого року навчання вона – старша медсестра Перемишлянської районної лікарні. Знову диво, яке, зрештою, має пояснення.

У Перемишлянах монахині жили в старому домі, вальковані стіни якого починали потроху розсипатись. Потрібен був капітальний ремонт. На допомогу прийшов головний лікар закладу, де працювала Марія. Знаючи, з ким має справу, безкоштовно виділив необхідні будівельні матеріали.

Як жив монастир усі ті катакомбні довгі десятиліття? Черниці працювали, щомісяця віддаючи у спільну касу певну суму. Каса збагачувалась також від бандеролей, які надходили з-за кордону. Чимало з Ізраїлю, від урятованих євреїв. Промислові товари реалізовували, а за виручені кошти винаймали помешкання. Дуже часто – підвальні. Отож, церква у всіх відношеннях ставала катакомбною.

Пригадала сестра Марія і свої давні уподобання. Не применшилась з роками тяга до світу прекрасного, радо переходить вона працювати у музичну школу викладачем з класу фортепіано. Ігуменя оплатила придбаний інструмент. І так з усіма монахинями. Мати ігуменя про себе не дбала, зате кожній духовній дочці прагнула принести якусь користь. Це був приклад правдивого монашого убожества. Виступаючи на зібранні з нагоди

річниці заснування монастиря (початок 1960-х років), сестра Йосифа Вітер відверто, як тільки уміла, промовляла: «Сестри відзначались великою жертовністю, посвятою, великодушністю, любов'ю до ближнього. Одні другим помагали, по-геройськи переносили великі недостачі в харчуванні, одязі та постелі, терпіли крайнє убожество з любови до Христа. Холод, голод, бо рідко коли були ситі, різні невідгоди, втому, в поті чола працювали, найчастіше в проголоді. Не чути було шемрання, нарікання, незгоди, неспокою, зависти, що, на жаль, случается тепер посеред нас. В довіллю і достатку дехто з нас мріє про свою віддільну хату, про свободу, опановує нас холодний егоїзм, самолюбіє, вигідне, без труду і жертви, життя, а, може, і зневага до тих, що нас виховували». Ось такою була зверхниця монахинь-студиток Йосифа Вітер, що не боялась навіть всемогутнього тоді КГБ, на сміх брала їхні чисельні перевірки та погрози. А траплялось, що непрохані «гості» вдиралися у їхні приміщення, звинувачували у нелегальних зборищах, зраді батьківщині, службі на закордонні розвідки.

Іде жінка. Звати її Ганна Гаврилівна Ляхер. Про це відомо у паспортній службі, у різних комітетах і «там, де треба». Іде жінка, з гідністю ступаючи грішною землею. А люди і без «комітетів» знають, хто вона. Вітаються заповідливо та задалегідь.

Вже коли промине, зупиняться кілька жіночок, та одна одній: «Монашка». І наче струмисько чогось незвіданого білою тінню ляже на перемишлянські вулиці. Мовкнуть сварливі голоси, затихає дітвора, соромляться нетверезі чоловіки: «Монашка... іде монашка».

А що вона? Усміхається всезнаюче. Місто знайоме і не дуже, місто розстріляної юности і сплюндрованих надій, розтоптаного кохання і скорботних могил. Тепер вона живе за всіх. І молиться за всіх. І мусить працювати так, аби не осоромити пам'ять жодного з тих, хто був їй рідним і дорогим. У праці вона вся. І такого фахівця як Ганна Гаврилівна ще треба пошукати. У Перемишлянах таки єдина.

– Ви не можете працювати в школі, – відгодований, червонопикий районний чиновник говорив так, як умів – нахабно і зверхньо. – Монашка не може виховувати дітей.

Не протестувала. Ха-ха. Про що йдеться? Вона, виявляється, не може виховувати отих пущівірінків, що так тягнуться до свого вчителя. Та що там дітлашня? Має в «інстанціях» найвищі відзнаки як спеціаліст доброго фаху. Але... Про Бога дітям розповідає, про релігійні свята мову веде, колядок навчає...

Директор їхньої музичної школи Яремчук хворів давно, тому його обов'язки виконував завпед Анатолій Дем'янчук. Він ніяковів і ховав очі, але змушений був випалити те, що від нього вимагалось:

– Мене викликали у КГБ і там сказали, щоб вас з роботи звільнити, бо... – запнувся, довго підшуковував слова, – бо знаєте, ви монахиня...

Вона ледь у долоні не сплеснула. Бадьоро відповіла:

– Прошу дуже. Звільняйте, якщо так дуже треба, але то неможливо, щоби КГБ вам це наказувало.

Завпед ще дужче знітився. Не піднімаючи голови, промимрив:

– Ні, не КГБ. Перепрошую. Я був у Львові на конференції, і мені там сказали, щоби вас зняти з роботи. – Добре! – не втрачала бадьорости духу.

– Але ви знаєте, що... Я вам ще всієї правди не сказав. То Оленчин напирас, аби ви самі добровільно залишили працю. Каже так влаштувати, наче вас не знімали, ніби ви добровільно самі пішли від нас...

Оленчин Микола Миколайович, тоді другий секретар Перемишлянського райкому компартії, був чоловік місцевий родом, але дуже вислужливий.

– То я можу написати заяву на звільнення, коли треба, – вдавала байдужу, але клубок гіркоти підступав до горла.

Написала листа до архимандрита Никанора. Просила поради: що має робити? Як їй діяти у цій ситуації? Відповідь від духовного наставника не забарилася. Архимандрит радив написати заяву на звільнення і при тім додав: «Дуже дивуюся, що вони вас терплять у тій школі».

А у самих Перемишлянах дрібні комуністичні партійці радили сестрі Марії піти шукати захисту у самого першого секретаря райкому партії. Річ у тім, що його доня – учениця монахині Марії.

Порадою не скористалася, корячись настановам архимандрита. Якоїсь днини навідалася до свого начальника, Анатолія Дем'янчука, а він:

– Завтра початок нового навчального року, приходьте на педраду, ви й далі працюєте.

– Не прийду. Я вас розумію.

– Ні, приходьте.

– Даремна ця розмова, пишу заяву, так мені порадив архимандрит.

Наступної днини проходить сестра Марія попри свою школу, але минає її протилежним, через дорогу, хідником. При входних дверях усі вчителі.

– Ганно Гаврилівно, чого ви нас оминаєте?!

– Тому, що ви мене не хочете, – відповіла напівжартома.

– Та то не ми! Ходіть до нас.

Не пішла. Добре усвідомлювала усю фальш показного співчуття. Лише діти щораз запитували: «Де наша вчителька? Де Ганна Гаврилівна?»

Через рік, після закінчення навчання у школі влаштовували традиційні підсумкові зібрання. До неї у гості приїжджає Дем'янчук.

– Що таке, Анатолію? – щиро здивувалася візитові.

– Я приїхав попросити, щоб ви прийшли на закінчення навчального року.

– Ви що – насміхаєтесь?!

– Я вас дуже прошу, – стояв на своєму начальник, – Благаю. Ви мусите прийти.

По якійсь хвилі додав:

– Я звідси не ступлюся, доки не дасьте згоду.

Побачивши, що справа набирає дивних драматичних обертів, пішла до отця настоятеля, кинувши недавньому колезі: «Зачекайте, я ще трохи подумаю».

– Прошу отця, вчепилися, щоб я йшла на якісь збори. Тамтого року казали, щоб забиралася геть, а зараз інакше...

– Знаєте що, – промовив мудрий священник, – одягніться файно і йдіть. Так треба.

– Але то абсурд!..

Таки виконала волю духівника. Тільки з'явилася у клубі, як її тут же запросили на сцену, посадили на почесному місці. На вустах у неї блукала посмішка: «Яка облудна ця держава, фальшива, брехлива. Сама себе заплутує. То виганяють, то вшановують...»

Їй вручили розкішний букет квітів, дякували за працю. І було за що дякувати. У музичній школі сестра Марія пропрацювала чверть віку.

Добрі люди радили: «Ви латинь знаєте, то йдіть на медичні курси». Послухалась, пішла. А чи мала вибір?

Знову вся в праці. Душа під тиском фізичних мук тоншає, робиться відкритішою до розмов про Вічне. Ганна Гаврилівна дипломований медик. Але вона ще й сестра Марія. І про це відомо усім. Вона – свічечка надії у блідо-мертвотних лікарняних коридорах.

«Контора» швидко докопалась, що у райлікарні нечувана крамола: мало того, що там працює одна злісна «бандерівка», то ще й монахиню пригріли, уніятку. Були розмови, виклики на «килим» і відповідні «інструкції». А головний лікар, дивись, проявив нечувану впертість. Взяв і сказав «товаришам» прямісінько у вічі: «Оті бандерівка і уніятка роблять більше, ніж весь колектив лікарні».

Дали спокій? Як потаємний і незрозумілий біль: то накочується тривожною хвилею, то враз відступить. Живеш і не знаєш, що тебе очікує завтра, а чи через якусь мить. Вона жила з надією. І Всевишній вислуховував її молитви.

Монастир жив підпіллям: тривали реколекції, харитативна праця, створювались нові дочірні доми. Щороку до чернечої родини вливались нові сили, приходила молодь, що бачила своє життя у служінні Богу. І чи не щороку збирався урожай гіркоти. Померло чимало монахинь, а у 1982 році передчасна смерть забрала отця архимандрита Никанора. Мати ігумена упокоїлась 15 листопада 1988 року. Ігуменом студитів було обрано отця Юрія, котрий не вирізнявся сильним фізичним здоров'ям. Тому вже невдовзі сестрі Марії довелося згадати про свої медичні «академії». Хворого ігумена привезли до Перемишлян, де мешкало чотири монахині, а настоятелькою – сестра Марія. Потяглись довгі місяці, що ставали роками, догляду за хворим душпастирем. Так дім сестер у Перемишлянах став духовною оазою катакомбного періоду УГКЦ. Одужавши, отець Юрій продовжував жити в Перемишлянах. Сюди щораз навідувались священники, новики, черниці у пошуках духовної поради. Приходили і лікарі, на консультації з колегою, сестрою Марією. Їй випало найбільше опікуватись хворим. Зрозуміло, що за такої активності, монаший дім не міг не втрапити у пильне око відповідних служб. Було багато різних перевірок та ревізій, проте вони нічого не дали. У хаті, що стояла останньою в не дуже рівному ряді вулиць, на горбку, подалі від гамору, свого часу скромні трудівниці (монахині працювали в державних структурах) з голуб'ятні на піддашші обладнали окрему кімнату. Там і замешкав ігумен Юрій. Звісно, помітити добудову не становило жодних труднощів. Очевидно, вже тоді компетентні органи почали «не добачати».

Чернецтво повнилось новими силами, приходили молоді, енергійні люди, які додавали свіжого струменю у життя обителі. Серед них – отець Юліан, що згодом стане архимандритом студитів та єпископом, і брат Севастіян, майбутній ігумен Святоуспенської Унівської Лаври. Це отець Юліан Вороновський привіз у 1983 році з Риму номінацію на архимандрита отцю Юрію. Той перебував у Східниці – допікала недуга, а поряд головна медична поміч – сестра Марія. На початку червня 1990 року обірвалась нитка земного життя отця Юрія. Увесь день з ним прощалось 20 священників, його вихованців, на чолі з уже єпископом Юліаном. Тіло винесли на Чернечу Гору в Уневі, де й поховали. А сестра Марія, до кінця виконавши свою місію, знову тихцем

повернулась у «схоронок» у Перемишлянах. Далі довелося жити за словами Ісуса Христа: «Дбайте насамперед про Царство Боже, а все інше буде вам додано».

«Того, що має бути рукоположений, треба вперед старанно і докладно розпізнати, бо хто невипробуваного допускає до священства, той буде мати Бога ворогом» (св. Іван Золотоустий). І далі: «Найстрашніший Божий Суд грозить священникові, якщо є недостойним служителем Божих Тайн, бо ніщо так Бога не побуджує до гніву, як недостойне справування священничого чину». Єромонах Севастіян дошукується Істин, які сформували особистість отця Климентія Шептицького, Архимандрита монахів Студійського Уставу. Привертають до себе увагу слова отця Климентія про відповідальність щодо тайн Священства: з пошаною, повною Божого страху, повинні іноки студитів ставитись до тайни Священства. Прийнята з послуху, вона може стати поміччю і підтримкою святости. Та прийнята з людської честолюбности стає, як кожне святотатське прийняття тайни, джерелом морального занепаду і тяжкої духовної недуги.

Шлях до усвідомлення Істини неблизький, звивистий і не завжди вдячний. Для Степана Дмитруха він розпочався в ранній юності. Хлопець був свідком того, як в його рідному селі Добряни, що в Городоцькому районі, чинять замах на святе. Закрита церква зяяла пустою, аж доки тут не почали з'являтися підпільні священники. Люди відмикали двері, не питаючи на те в нікого дозволу. Священники були від катакомбної Греко-Католицької Церкви. Були різні, та хлопчина запам'ятав особливо одного: середнього віку, чорнявого, досить вродливого, з гарним, приємним голосом. Його так і називали: «Співак». Миттю ширилась селом вістка: «Співак приїхав!» Був той приїзд великим торжеством, небувалим святом. Святість, якою жив приїжджий душпастир, переливалась співом та словами проповіді у душу юнака. Ніхто не знав його імени. То вже згодом Степан довідається, що звати «співака» отцем Василем Вороновським, і що він – єромонах-студит.

Мали Добряни перед тим доброго пароха – отця Богдана Сенету, котрого спіткала звична на ті часи доля – 25 років ув'язнення на Соловках. Вже через роки зрідка навідувався отець Сенета на колишню свою парафію. Уже й стежини почали заростати, де ступала нога священника. Тільки в пам'яті людській він залишався таким, яким був: кришталеву чистим, справедливим і побожним. Багато про священників розповідала малому Степанові мати. Зерно тих розповідей впало на благодатний ґрунт. Зродилась в серці юнака мрія, яку почав ревно плекати. Так, він буде священником! Він відродить церкву, яку знищили. Він бачив, як її закривали, як ламали іконостас, трошили ікони. Він бачив, як люди прагнуть священника, нетерпляче очікують на його приїзд, як тішаться, немов діти, що нарешті душпастир завітав до села. Він сам з нетерпінням очікував того приїзду. А траплялось – минав місяць-другий, аж нарешті котилося селом: «Іде! Співак їде!»

Дуже прагнув стати священником. Міг поступити у легальну семінарію, стати православним настоятелем. Міг одружитись, бо спалахнуло в серці кохання. Міг... Багато чого міг, а вчинив так, як веліло йому Покликання.

Мав для себе два взірці – парох Богдан Сенета та Василь Вороновський. Обидва неодружені. Чи не може так і він? Може! Людина, яка має віру бодай в гірчичне зернятко, гори з місця зрушить. А він? Він може, тільки сам-один і ні з ким більше, думка про дружину, дітей розвіялась, як вранішній туман літньої пори. Церква його підпільна,

отже, все може трапитись – переслідування, гоніння, аж до втрати життя. Чи має він право підставляти під цей удар ще когось? Від отця Вороновського довідався про монастирі. А тут ще один щасливий випадок (чи випадок?) – знайомство з майбутнім владикою Юліаном Вороновським. Зустрічі у Львові, що все частішали, остаточно утвердили в переконанні: це його, він іде Туди. Другого червня 1978 року, відбувши військову повинність, Степан Дмитрух вступив до монастиря монахів Студійського Уставу. Схиму прийняв 1982-го, через два роки – священничі свячення. Було тоді все катакомбне. І почесь одна – бути схопленим, осміяним, приниженим і гнаним. «Нічого, Бог допоможе мені витримати, – нашіптував юнак, – буду як Шевченко: каратись, мучитись, але не каятись». Церква, в якій зростав з дитинства, стала його долею. А доля подарувала зустрічі зі сестрою Марією.

Підпільний монастир тулився у різних помешканнях, жили по двоє-троє чоловік, зовні нічим себе не виказуючи. Проте повна структура монастиря зберігалася: архимандрит, намісники, настоятелі. Тодішнього архимандрита Никанора Дейнегу страшенно переслідували. Тому молодим, аби не наражати їх на небезпеку, дозволялось лишень зрідка відвідувати владику. Зустрічі на Виговського, 58 (колишня Терешкової) переростали у приємну, дружню розмову. А ось чи не перше доручення. 1979-го року тяжко захворів ігумен їхнього монастиря, отець Юрій Макар, що жив тоді в батьківській хаті, у селі Лагодові. Хтось порадив: допоможе санаторій у Любені Великому. У тій поїзді хворого ігумена супроводжував брат Севастіян.

Стояла спекотна липнева днина, життя в санаторію, здавалось, завмерло. Враз надтріснутий гул легковика з натугою розтяв згусте, наче мед, повітря. Поблизу будиночка зупинилось авто. З нього вийшли дві поважні пані. Ігумен побачив їх здалеку і почав пояснювати: «Ота чорнява – пані докторка Марія Петрівська. А ота білява – сестра Марія».

– Та сама?! – вирвалось з грудей.

– Так, то про неї я оповідав.

Перше враження – поважна особа. Знав зі слів отця Юрія, що розумна, глибоко ерудована і освічена. Знав, що єврейка.

Розмови, як такої, не вийшло. Знаючи, з ким має справу, більше слухав, ніж сам говорив. А через рік – нова зустріч. Знову тяжко захворів отець Юрій. Зі села його забрали до сестер у Перемишляни, де за адресою Ів. Франка, 18 діяв дім сестер-студиток. Придбав той будинок отець Омелян Ковч, нині проголошений блаженним. Під час війни він масово переховував євреїв, хрестив їх, сповідував і причащав. Схоплений фашистами, отець Ковч загинув смертю мученика у Майданеку. Блаженність – за ісповідництво віри та ширення християнства.

Ігумен і брат потоваришували. Севастіян чергував біля хворого вдень і вночі, а наступного року вже треба було для хворого обирати місце у Східниці. Поїхали на вивідини втрьох – Юліан Вороновський, Йосиф Мілян і Севастіян. Довго шукали потрібне помешкання, та намарно. Вже з нічим повертали назад. Враз погляд зупинився на хатині, що скромно притаїлася на горбочку. «Зайдемо, подивимось, що там», – була обопільна пропозиція. Шукали ж приміщення з окремим входом, аби господарі не перешкоджали здійснювати Літургію.

Хатина на горі відразу припала до смаку. Стояла у мальовничій місцині, якраз над першим джерелом. До хатини тулилась прибудова, що дуже влаштовувало. Господарі, панство Іван та Настя Становичі, виселені зі села Довгого, у Східниці віднедавна. За короткий час були погоджені усі формальності, прибудова з двома кімнатками відтепер на усе літо їхня.

В одній кімнаті – отець Юрій, в іншій, що служить і кухнею – брат Севастіян, сестра Марія ночує разом з господинею. Становичі не знають, кого прийняли на постій. Відомо, що потребує лікування старший, поважно хворий чоловік.

За щоденними Літургіями, молитвами та постійними розмовами мав брат Севастіян семилітній новіціят. Доповнюючи одне одного, отець Юрій зі сестрою Марією розмовляли, здавалось, про все. Коли хворого огортала дрімота, вони удвох тихцем виходили на подвір'я, де в кінці загорожі шуміли розлогі смереки.

– Що ви зрозуміли зі сьогоднішньої розмови? – допитувалася прискіпливо Марія.

Як умів – пояснював, прагнув триматися канону.

– Не треба бути буквоїдом, – застерігала. – Треба йти в ногу з життям. У наші часи гряде нова Євангелізація.

А вже «вхопившись» за якесь слово чи ціле речення, могла розвинути просторову думку, продовження розмови переходило у кухню, де разом готували їжу.

– Від сестри Марії завжди можна було багато навчитись. Інша річ, що не кожен вміє, а чи здатен, пересіяти ту мудрість, що базується на Святому Письмі, творах святих отців, літературі духовного змісту і чималому життєвому досвіді. Сестра Марія заклала в мені велике підґрунтя духовного монашого життя. Вона любить повторювати: «Розмовляйте поміж собою псалмами та гімнами». Ота містика, яку вона завжди в собі відчувала, живе в ній і понині. То таке відчуття, що змушувало її дитиною довгі години простоювати біля церкви, духовно єднаючись та молячись з прихожанами. Її життя вистелено хрестами. Не випадково до 50-ліття вічних обітів сестра Венедикта подарувала їй свого вірша «Хрест»:

В Ім'я Боже!

Хрестами сповнена Вселенна:

Хрести, хрести, хрести, хрести...

Дай, Боже, гідно і смиренно

Життям Твій хрест перенести!

Хрести доріг, шляхів, стежинок, хрести вершин, хрести низин,

Хрести годин, секунд, хвилинок, хрести заслуг, хрести провин,

Хрести надій, хрести розпуки, хрести фанфар, хрести трембіт,

Хрести кохання і розлуки, хрести поразок і побід...

Та посеред Землі сіяє

На Древі схрещена Любов –

Нам двері раю відкриває,

Звільняє людство від оков,

Нагадує, що хрест – спасенна

До Дому Батьківського путь...

Хрестами сповнена Вселенна...

Благословенний, Боже, будь!!!

– У підпіллі сестра Марія відігравала важливу роль. Перемишляни та й усі довколишні села знали, хто вона така насправді. Ота особа за фортепіяно чи у білому халаті – монахиня. Піти у монастир її змусили втрати. Але то було покликання, так мало статись, і так воно сталося. Вона вміла порадити і розрадити, допомагала, чим могла. Сестра Марія не лише молилася за людей, але й приготувляла до сповіді, і до переходу у вічність. Багато з тодішніх керівників довіряли їй як розумній людині, котра вміє мовчати. Знали, що сказане їй – як камінь у воду. Тому у капличці на Івана Франка, 18 вінчались місцеві компартійні служителі, хрестили дітей, йшли до сповіді. А це вже месійна діяльність, духовна і просвітницька. Вона була посередницею між архимандритом Никаниром та отцем Юрієм. Вони знали, що сестра Марія усе зробить як слід. Вона була для них доброю радницею, знаходила вихід зі скрутних ситуацій. Шанувала сестру Марію і мати-ігуменя Йосифа Вітер. Знаходячи потрібні слова для усіх, особливо вона наставляла молодих монахинь. Різноманітні життєвські проблеми завше уміла вплести у духовну науку. А це ніщо інше, як вияв великої віри і сподівання на Боже Провидіння. Це вічна згода з Божою Волею. Вона була настоятелькою, де числилось усього чотири сестри, але вона була неформальним лідером усього монастиря. Не тільки сестри, але й монахи отримували від неї надзвичайну духовну підтримку. Попри усе те сестра Марія залишалась простою і надзвичайно людяною, їй чужі були і є усі марноти життя. Вона завжди любила повторювати: от подивіться на сестру Арету, неписьменну, але яка там духовність! Я б ніколи не поміняла студитський монастир на якийсь інший, і не поміняла б сестру Арету на якусь дуже освічену інтелектуалку.

Одного разу застав я сестру Арету за доволі «дивним» заняттям: сиділа, розглядаючи образки. «Що ви робите?» – поцікавився. «Молюся», – була відповідь. Для неї, неписьменної, ікона, образок – писане Євангеліє.

Для мене сестра Марія – як новітня Юдит. Та, біблійна Юдит з містечка Ветулії, підбадьорувала народ, щоб не піддавався ворогові та в молитві чекав на Божу допомогу. А сестра Марія за часів нової Євангелізації вимолює Божу допомогу вже не тільки для свого народу, але й того, серед якого народилась, зросла, з яким навіки поєднала свою долю.

... Зі села Болотня Перемишлянського району надійшов лист від добродія Ілька Головача: «Після багатьох років особливо чітко видно, як інколи дивно переплітаються долі людські, як посіяні зерна добра згодом оплачуються сторицею. Пережила страшне воєнне лихоліття Анна Ляхер, а сьогодні сестра Марія, яку я побачив у монастирі студитів.

А тепер мій особистий спогад: сестру Марію (це ж та сама Анна Ляхер, а потім Ганна Гаврилівна) знаю з 1948 року, коли вона працювала секретаркою-машиністкою Перемишлянського райвно. Тоді наше одностороннє знайомство відбулось чисто випадково. А було так: заходжу в інспекторську і бачу за письмовим столом залиту сльозами вродливу дівчину. Перед нею стоїть, схрестивши руки на грудях, завідуючий райвно Михайло Федорович Семенець. По якійсь хвилі він заговорив, виправдовуючись: «Ганно Гаврилівно! Дуже добре розумію Вас і Ваше бажання піти в цей Великодній понеділок в Унівський монастир, щоб помолитися. Я би Вас радо відпустив з роботи, але що скажуть ті, що там угорі?» – і показав рукою на другий поверх, де містився весь апарат райкому компартії. І усе-таки відпустив.

Уже тоді про Ганну Гаврилівну в мене склалась якась особлива думка. А невдовзі дізнався, що її брат з моїм братом караються в холодному Норильську на заслання за супротив комуно-більшовицькій системі. Після того вона стала для мене дуже близькою Людиною. Ні, ні, я не помилюся, пишучи слово «Людина» з великої літери, бо вона заслуговує цього. Я не буду перераховувати силу-силенну добрих справ, зроблених нею для добра своїх країн, для утвердження незалежності України, великим і палким патріотом якої вона є.

Ганна Гаврилівна – великий музикознавець і неодноразовий концертмейстер представницьких концертів. Знаю навіть, що її улюблена пісня «Ой, три шляхи широкії до купи зійшлися».

А хто з колишніх пацієнтів перемишлянської лікарні не відчув теплоти серця старшої сестри хірургічного відділення, знову ж таки нашої Ганни Гаврилівни! Таких людей, очевидно, небагато. Народилась вона на світ творити добро і нещадно боротися зі злом, якого довкола не меншає. Зло кругом аж кишить.

Це завдяки їй оминула енкаведистська куля заслуженого вчителя, директора Унівської семирічної школи Миколу Степановича Дюка.

Сестра Марія не любить, коли про неї щось доброго кажуть, а чи пишуть. А хіба можна про хороших людей і їхні добрі вчинки мовчати? Ні, не можна!

Цей короткий лист – моє виявлення високої поваги та великої любові до цієї інтелігентної Людини, що називається Анна Ляхер, Ганна Гаврилівна і сестра Марія.

За всі благородні вчинки нехай Господь Бог дарує їй щасливе довголіття».

Про минуле не часто згадує. Живе в її пам'яті Марійка, з якою навчались разом у гімназії. А ще – Галя, з нею закінчували консерваторію. Обидві зараз в Америці. Прислужувала, коли були дівчата нареченими. Вона ж стала нареченою Христа. Що тут вдієш?

У чисто земному немає щастя. Тільки у Божій благодаті проявляється усіляке безмірне добро. Якщо Господь Бог кличе, а не послухатись того голосу – намарно життя.

Лист від Галини: «Моя дороженька, моя кохана Файничко, сестро Маріє! Я твого листа обливаю сльозами. Я тебе шукала у 43-у році. Приїжджала з Бережан, хотіла тебе забрати. А інженер Білоус мені сказав, що ти була завдяки Заплатинському добре схована».

Минуле – осколки розбитого дзеркала. Часто вони забагрені кров'ю. Вона не викреслює минуле, але не особливо ним переймається. Монастир поступово вичавлює усе світське. Інші обставини тебе оточують, інші люди, відмінні обов'язки, змінюється докорінно сам спосіб життя та існування. І залишаються вдалині, у тумані часу події, що були тобі так милі. Вже зовсім не так думаєш, як думалось колись, вживаєш не ті слова, вивчилась покорі, смиренню, приймаєш як належне спокуту і матеріальну убогість, хоча була веселою, гордовитою, незалежною, добре забезпеченою і впевненою у собі. Куди те все поділось?

Затвор в монастирі уподібнений бджолі, що мед виготовляє у п'їтмі, аби ніхто не бачив. Якщо її витягнути на світло, то вона загине, якщо помістити бджолу під скло, то вона його замазує і затемнює.

Преподобний Теодор Студит, що жив у 9-му столітті, дав монастирям статут, а ще уславився листами, написаними до монахинь. Дев'яте століття... Час зворохоблений не

згірш нашого, не стихають ересі, кожен прагне трактувати Святе Письмо, як йому заманеться, розпочинається війна конфесій. Посеред того розбурханого життєвського моря – монастирі, як тихі гавані людського духу. Дуже залежало, аби зберегти обителі в моральній чистоті та здоров'ї. До Теодора Студита звернулись монахині, просили поради. Він відповів: «Коли ж і від нас, нетямущих, чогось потребуєте, можу сказати – це є страх Божий: його треба шукати. Коли чоловік прийме його в серце, зразу в ньому світло засяє, а всі пристрасті почнуть зникати. З цього береться каяття, сльози, ненависть до світа гріху, прагнення небес. І яке ж ще інше добро не приходить з цього? Ось тому Бог живе в нас. А де є Бог – там є джерело добра – мир, радість, любов... мусимо кожного дня – а я би сказав, кожної хвилини – боротися проти пристрастей, але з Богом і так, як Він наказав, щоби в цій боротьбі побідити неприятелів, які бажають нам нещастя, їхнє оружжя не вцілює в тих, що не сплять і є обережні. Правда, неможливим є, щоби чоловік в цій боротьбі не був переможеним і побитим з огляду на гріх – але не смертельний – словом, думкою і – тому подібним. Боротьбу треба людині якнайскоріше відновити і твердо стати на свій пост. Та хто би зрозумів переступство? І хто би зміг гордитися, що мав чисту душу? І цей, хто живе в Господі, відчуває тривогу, бо тяжка і тісна є дорога, яка веде в життя. Коли прийде кінець тій боротьбі, тоді Ви, Христові заручниці, будете знати, що Вам приніс Ваш спосіб життя; Ви будете підняті добрими ангелами у невимовній радості й увійдете у нерукотворний терем, де будете вічно з Богом».

Шостий десяток сестра Марія у чернецтві. Чи шкодувала колись? Бодай на крихітку, бодай одним тьмяним поблиском? Ніколи і нітрохи! Як не повірити людині, гаслом життя котрої стала Божа правда? З юности плекала ідею, яка була шляхетною і чистою. Шукала надзвичайної любови. Знайшла її в Ісусі.

І згадалися слова-напуття архимандрита Климентія Шептицького: моліться за свій народ. О, це окрема тема! Має бо подвійне покликання: донька вибраного народу і вибрана до монастиря. Живе останніми роками одним: щоб її народ визнав Христа Месією. «Він був, а вони не прийняли. І все чекають».

Народ сподівався, що зійде з неба пророк Ілля і здійснить помазання над Посланцем Божим. Багато хто вважав, що Він буде великим воїном, який зруйнує царства язичників. Торжества добра над злом очікували інші. Він прийшов на двадцятий рік володарювання Августа в селищі Назарет немовлятком. І цей має називатися «Сином Всевишнього, і дасть Йому Господь престол Давида, батька Його, і царюватиме на домом Якова повік, і Царству Його не буде кінця»? Не вірилось.

Чекають й понині, як очікували свого часу інші народи та релігії. Ось з'явиться той, хто виведе світ з тупика! Римський поет Вергілій писав про народження хлопчика, який започаткує нову Сатурнову еру, буддисти сподівались на прихід Будди Майтрея, індуїсти – на чергове втілення Вішну, перси – Спасителя-Саошіанта. Юдеї і досі в чеканні.

Маленька на зріст, немолодих літ, тендітна і геть вибілена сивиною жіночка молитвенно шепоче: «Моя ціль – щоб мій народ признав Христа Месією». І розгортає Біблію. Ось він – Ісаїя, найбільший з усіх пророків Ізраїля, за 700 років до народження Христа передвіщав Господнього післанця: «Дух Господа Бога на мені, бо Господь мене помазав. Він послав мене, щоб принести благу вість убогим, лікувати скрушених серцем, проголосити невольникам свободу, ув'язненим відкрити очі».

Сліпі ставали зрячими, мертві оживали у гробах, вітри та море вгамовувались, каліки викидали свої ноші, вода перетворювалася на вино, хліб та риба множились, був землетрус, розривалась навіпів завіса у храмі. І було Воскресіння! Савло, запеклий християноненависник, людина тверезого і глибокого розуму, враз зробився Павлом. За ним – мільйони. А юдеї все очікують на прихід Месії...

Молиться гаряче і пристрасно. Має дві ідеї – свій народ і Україну. А понад тим – Ісус Христос. В Ньому вмістила усіх друзів, усіх приятелів. І вважає це незмірним щастям, великим скарбом. Дорожчого ніде не можна знайти..

Бо й Ісус Христос у відповідь учням, які дійшли до розуміння, що «ліпше не женитись», сказав: «Бувають і скопці, що самі себе оскопили задля Небесного Царства» (Мт. 19, 12). І тут же додав: «Не всі це слово розуміють, а ті лише, кому дано» (Мт. 19, 11). Про дівочтво, як ідеал, писав ап. Павло: «Кажу ж нежонатим та вдовицям, що добре їм, коли зостануться як я» (1 Кор. 7, 8), «однак, коли дівчина виходить заміж, не грішить, але такі зазнають тілесного горя, – мені ж вас жалко» (1 Кор. 7, 28). А чи не про високе чернече покликання оці слова Месії: «Коли хтось приходить до мене й не зненавидить свого батька й матір, жінку, дітей, братів, сестер та ще й своє життя, той не може бути моїм учнем» (Лк. 14, 26). «Зненавидження» – поняття семітське, означає: менше любити. Хто хоче Христові служити, той мусить зректися родинного життя.

Вона зреклася багато чого, здобувши усе, аби застерегти від безчестення за «пригорщі ячменю та за шматок хліба, погубляючи душі, що не повинні вмирати, і обіцяючи життя тим, що не повинні жити» (Єз. 13, 19).

Люди поставили бовванів у своєму серці. Дивина, але народ привчився слухати брехню, страждаючи від оскоми, що залишилась на зубах від недоспілих грон винограду, спожитих батьками. Проте вслід за пророком Єзекиїлом, що жив за сумних часів розвалу Юдейської держави, зруйнованої Навуходоносором, сестра Марія вірить у воскресіння духу двох народів: українського і єврейського: Про це промовляє сам Господь Бог: «Я зберу вас з-поміж народів; Я позбираю вас з усіх земель і приведу вас у вашу країну. Я окроплю вас чистою водою, і ви очиститесь і Я вас очищу від усіх ваших гидот і від усіх ваших кумирів. Я дам вам нове серце, і новий дух владу в ваше нутро. Я вийму кам'яне серце з вашого тіла й дам вам серце тілесне. Я владу в ваше нутро дух мій і вчиню так, що ви будете ходити в моїх заповідях та берегти й виконувати мої установи. Ви житимете в країні, що Я дав батькам вашим, і будете моїм народом, а Я буду вашим Богом» (Єз. 36, 24-28).

Що ще тут додати? І чи можна додати до сказаного Всевишнім? Усе напрочуд дохідливо. Та «світ своєю мудрістю не пізнав Бога» (1 Кор. 1, 21). І прийшли спокуси, про які попереджав Христос: «Неможливо, щоб не з'явилися спокуси. Однак, горе тому, через кого вони приходять» (Лк. 17, 1). Світ такий, який є, і вона молиться за нього, знаючи – це дні кари, а час навернення – останні дні. ...У монастирські двері продовжують стукати. Не руками – швидше серцями. «Якщо Господь Бог кличе – треба йти. Але треба збагнути, розібратися у тому покликанні». Записала вже вкотре і задумалася: в якому народі є більше монаших душ – там благословення Боже спочиває на ньому. Святі монаші душі є тим громовідводом, що задержують гнів і кару Божу. Ідуть до монастиря різні віком. Вік тут якраз ні до чого. Придбала якось шістнадцятилітня юнка. Брати її аж ніяк не можна було. Та попередні розмови відкрили: треба брати.

Спершу на півроку – час кандидатури. Далі на рік обіт чистоти, послуху і убожества. Мусить себе пізнати, випробувати: це насправді покликання, а чи чергова захцянка? Обіти можуть відновлюватись вдруге, втретє, уп'яте... Сестра Андрея, ота колишня шістнадцятилітня дівчинка, пройшла шість випробовувань. Це її, Марії, вихованка. За неї спокійна.

Инша доля. Сестра Ірина, колишня студентка консерваторії, вдало початкуюча актриса. Гарна на вроду дівчина, дуже прагла бути на сцені. Та коли пізнала закулісне життя... Побачила там пекло. Заявила немало подивованому художньому керівникові, що залишає трупу. Вдома матері:

– Я все покинула. Іду в монастир.

– Ти що, на голову впала? – мати в сльози.

– Ні, мамо, не на голову. Я серйозно це кажу.

Мати притьмом до ігумена:

– Дитина покинула консерваторію і каже, що йде до монастиря. А так трудно було того навчання дістати. Що вона робить? Нащо їй це? – То хвилеве. Перейде, – заспокоював ігумен. – Не журіться. Вона прийшла, але невдовзі назад повернеться.

Не повернулась. Через рік склала перші обіти. Катехизацію відбувала у Перемишлянах. Три роки працювала з нею сестра Марія. Щоденні розмови про проблеми, які викликають сумніви. «Дитино, якщо ти маєш покликання – іди».

Ірина – молода, вродлива, з добрими вокальними здібностями, грає на музичних інструментах. Стривайте, чи не повертається Фаїна Ляхер?

Анна? Кому це радили відмовитися, зважаючи якраз на красу, молодість, музикальність? Ірині також... Вона все відкинула, бо відчула: треба йти... Коли наближаєшся до обрію, де накреслена твоя межа, неодмінно з'являється хтось, аби, не повторюючи тебе, продовжити розпочате.

Хтось буде іншими, не твоїми, очима милуватись зорями і мріяти про неземну чисту любов. Ту любов, яка провадить до вічності.

Ніколи не задумувалася, чи правильно вчинила, обравши чернецтво. Сидить на високому ліжку у своїй монашій келії. Позаду неї над настінним килимом з ікони дивиться задумливий Месія. На приставному столику радіоприймач старої моделі, Біблія та книга «Життя Мойсея».

– Чи правильно я вчинила, коли вирішила піти у монастир? – запитує наче у самої себе, – Ні, ні... То не дасться описати, прошу пана. Сьогодні мені сповнилося вісімдесят сім років (12 січня 2004 року). Я ніколи не сумнівалася, що обрала такий шлях. Ніколи не була у хвилюванні, або ваганні – а може, не треба було – ніколи! Ото недавно навідувалися до мене сестри зі Львова. Казала їм без спеціального надумування, слова ці цілковито впливали з моєї душі: «Я вже стільки років є у монастирі, але я ще ні одного дня, ще ніколи, ні одної хвилини не була ще монахинею». До такого от висновку дійшла. Кажу щиру правду. Може, то і парадокс, бо у чернецтві я вже п'ятдесят чотири роки. Не бачу себе монахинею, лишень знаю, якою вона повинна бути. Але що значить бути ідеальною монахинею? Такої немає! Нема ідеалу. Але треба бажати і хотіти у кожній хвилині прагнути досконалости. Нема молитви – то є прекрасна поезія, є чудові літературні твори. Той, Хто над нами, є і між нами. Якби ми з такою ревністю віддавалися Йому, як Він віддається нам, то ми б давно порхнули на крилах до Неба. Але

наше тваринне єство не відпускає. Ніхто собі не може уявити, як Бог любить нас. Бог скрізь, всюди і в усьому. Монашество – то етапи сприйняття Божої благодаті. Господь знає, де і коли відкрити те, а коли інше. Аж тепер я бачу, наскільки Господь Бог є добрим батьком. Хочеться сказати – незамінимим батьком...

Сидимо у затишному приміщенні невеликої обителі на околиці Перемишлян. Ще тривають Різдвяні святкування. Сестра Марія наче згадала собі щось:

– Давайте вам заграю?! Ви знаєте слова коляди «Свята ніч»? Не знаєте... То слухайте:

Свята ніч, тиха ніч...
Дитинонька пресвята
Така ясна, мов зоря.
Свята ніч настає,
Ясний блиск з неба б'є.
В людським тілі Божий Син
Прийшов нині в Вифлеєм...

Голос сильний, дзвінкий. Не можу втриматись, аби не написати – молодечий.

Акорди піяніно поволі стихають. Сестра Марія наче щось собі згадала, зиркнула, не звертаючись ні до кого, зронила: «А цю пісню дуже любив Влодко – «Згадай мене». Тут дуже гарні слова, мене усі просять, аби співала цю пісню – і ігуменя, і усі сестри. Влодко мене навчив цієї пісні у тридцяті роки:

Згадай мене, як сумно буде,
Коли від тебе підуть люди, –
Тоді по тебе я прилину,
Хоч скраю сяду на могилу,
І заколишу, мов дитину,
В обіймах моїх тихих крил.

– А ото є пісня, улюблена для отця Севастіяна. То стрілецька пісня. Також Влодко мене навчав цих слів та музики:

Накрила нічка та й тихесенька земельку.
Темненько кругом.
Лиш вітер мряки несе злегенька
Над розіспаним лугом.
Спи, дівчино, спи, кохана
Доки мрії-сни.
Та про мене не забудь – спімни...

Звучать вічно зворушливі акорди «Аве, Маріє!» латиною. Обличчя сестри Марії перевтілюється, одухотвореність легкою вуаллю спадає на неї. Слухаєш, і забуваєш про все на світі.

А у дверях постать єромонаха Севастіяна. Він уже зі сумкою на плечі, усім своїм видом виказуючи, що час у дорогу.

– Отче, зачекайте! Ви вічно кудись летите. Але я хочу, аби ви собі пригадали, що тут є вам приятель.

– Я пам'ятаю... Щоденно...

Була зима, стояли високі сніги. Ми прощалися з монастирцем на околиці Перемишлян, де усе чернече життя мешкає сестра Марія.

Вже бралоя на сутінки, дужчав мороз, з неба посипав густий сніг. Він замітав наші сліди, але ступалося легко, бо ще довго виднівся вогник у самотнім будинку.

Зорі над містечком – рукою подати. Блисне небесна жителька, сипне жменю крихкого, як скло, проміння – падають яблука в саду. Котиться відлуння. Гуп– гу-у-у-п... Важко, силкуючись пробити земну твердь наскрізь. І знову тиша, спить світ, заколисаний втомою та марнотою прожитого дня. Тільки цвіркуни та дурна свиня у загоні порушують наяву на росах тишу.

Бере її за руку:

– Ходімо на горби до кар'єру! Ходімо, – благання у голосі.

Пручається. Аж ніяк не хочеться так далеко. Ще побачить хтось. Ганьба яка – на людях з хлопцем! Де воно чувано, аби отак з парубком посеред ночі вештатись?

– Ні!

Він наполягає. Він дуже просить. Він ладен стати на коліна. Піддалася: «Хіба не надовго». Чути було у пітьмі, як посмішка осяяла його обличчя. Серцем зрадів.

– Я сьогодні найвищу похвалу з латині маю, – вихваляється вона.

– Дуже добре. А у мене знову з польською мовою проблема.

– Пхе! Маєш чим журитись. Польська мова – то хіба проблема?

– Не люблю я тієї мови. Не люблю...

Чому така нелюбов – знає добре. Знає і не схвалює. Ні, вона нічого не має проти його ідей, ОУН. Але хіба та ОУН не може обійтись без її хлопця? Він мусить належати тільки їй, а вона йому, і більше нікому.

Кар'єр дихав холодом. Тут давно згорнувся видобуток глини після жахливої трагедії. Гуляла пара, як ото вони зараз, враз небо затяглося свинцем, вперішив густий дощ. Не довго вагаючись, хлопець з дівчиною знайшли прихисток під високим стрімким навісом кар'єру. Важкий зволожений пласт накрив закоханих. Відтоді й пустує те місце. Лише инколи хтось крадькома набере тут воза жовтої глини. Кажуть, ніде не відшукати якіснішої.

– А коли б там були ми з тобою? Що б тоді було?

Він весело відмахнувся:

– Дурне тобі в голові.

– Я знаю, що б було.

– І що?

– Ми б відразу потрапили на небо. Ми двоє. Тільки ти і я. Боже, як би то було гарно.

– Перестань. Ти кажеш щось не те.

У кушах залилась піснею пташка. Їй завторувала інша, за нею – третя, четверта, п'ята... Гай вибухнув солов'їним співом.

– Ти так зможеш? – не без дошкульности поцікавилась вона.

– Якщо потребуєш...

Він заспівав. Стояв півобертом до неї і, видавалось, більше апелював до неба та зір. Пісня виривалась з дужих молодечих грудей, той спів підхопив вітер, аби рознести краєм вічну історію двох закоханих сердець.

Володимир на небі. Він там, сестра Марія упевнена. Пішов сам... Нічого, колись наздожене. Мусить дотоптати свій шлях, щедро всипаний терням любови.

Володимир на небі... Її улюбленець, товариш, побратим... Її доля і випробування, дівоча мрія і далекий привіт юности. Що на небі – певна, а підтвердження має через сон. Було то у Великодню Суботу 2003 року. Заплатинський ніколи раніше їй не снівся. Правда, один раз, але то давно було. А тут... Після Єрусалимської утрени, коли усе відмовили, зранку можна уже собі дозволити на недовгий сон. Ранок видався погожим, обіцяючи гарну днину. Лягла, як зараз пам'ятає, о 6.30. Ледь заплющила повіки – а він стоїть. «Влодку, Влодку!.. То ти?!» Впізнає і не впізнає, бо він зовсім не зістарівся. Такий молодий, вдягнутий у сердак. Марія навпроти нього у монашій одежі. Володимир відмовчується, не промовляє жодного слова, тільки зорить очима. Вона ж не зводить з нього погляду. «Влодку...» Тут він мовчки бере її руки у свої і віддає поклони перед нею – раз, вдруге, втретє. І усміхається. Вона робить спробу стиснути його руки, але доторку немає. Свої руки, що є матерією, відчуває. Його – ні. Збагнула уві сні, що він, її Влодко, з іншого світу, де не існує тління.

Три рази поклонився...

Вона ще встигла промовити до нього: «Знаєш, кожна розлука тягне за собою глибокий біль». І все... Нема нічого... Наче й не було.

Прокинулась, розплющила очі: «Боже, що то таке? Хоч би був сказав одне слово».

Усе оповіла отцеві Іллі. А священник на те: «Господь Бог йому дозволив прийти і подякувати».

Дякувати, зрештою, було за що. Щодня по Святім Причастю відмовляє сестра Марія молитву за Володимира. І так упродовж усього чернечого життя.

«І жіночий рід воює за Христа і зарахований між воїнів за духовну хоробрість, не відкинений через слабші сили тіла. Багато жінок відзначилося у службі не менше, ніж чоловіки. Чимало й таких, що заслужили і на більшу славу. До них належать ті, що зараховані до хору дів, і ті, що відзначились сміливим визнанням віри, або засяяли славою мучеництва» (св. Василій Великий).

– Сестро Маріє!..

День вступає у права. Розпогоджується небо, біліє світ, меркне темрява. День поборює ніч. Хтось випросив у Всевишнього ще один день.